

איראן וישראל: האיבה האידאולוגית ושוורשיה

מאיר ליטבק

מבוא

הרפובליקה האסלאמית של איראן דוגלת מאז היווסדה בראשית 1979 בגישה אנטי-ישראלית חריפה יותר מכל מדינות האזור, גישה הקוראת במוצהר להשמדתה של ישראל. במישור הסמלי מתבטאת מדיניות זו, בין השאר, בכינויה של ישראל 'השטן הקטן' (להבדיל מן התואר 'השטן הגדול', השמור לארצות-הברית), בדימויה של ישראל ל'גידול סרטני' שיש לעקור אותו מהשורש, ובססמה 'ישראל צריכה להימחק' ('איסראא'יל בַּא'יד מַחַן שְׂוֹד').¹ נוסף על כך מסייעת איראן בכסף ובלוגיסטיקה לארגונים הפלסטיניים הקיצוניים, חמאס והג'האד האסלאמי, הקוראים אף הם לחיסולה של ישראל. גישתה של איראן נובעת מעצם שלילת קיומה של ישראל כמדינה יהודית ואינה קשורה למדיניות הספציפית שישראל נוקטת, אם כי מעשים מסוימים של ישראל, כגון שליטתה על מסגד אל-אקצא ועל ירושלים, תורמים להקצנתה.²

הקריאה לחיסולה של מדינה קיימת אינה מקובלת כיום בזירה הבין-לאומית ומעוררת את השאלה מדוע דווקא איראן נוקטת גישה כה קיצונית, כל שכן ששתי המדינות אינן חולקות גבול משותף ואין ביניהן ניגוד אינטרסים אסטרטגי או כלכלי. יתרה מזו, גישתה של איראן מנוגדת לחלוטין ליהסים האסטרטגיים והכלכליים ההדוקים ששררו בין שתי המדינות ברוב

* מוקדש לזכרם של חנה ונתנאל שושני, שעלו מאיראן לישראל ב-1922 מתוך מניעים ציוניים.

1. ביטוי סמלי נוסף לגישה זו הוא השימוש התדיר של איראן בביטויים כמו 'המשטר הציוני' ו'הישות הציונית' באמירות הנוגעות לישראל. יתרה מזו, בשונה ממדינות ערב עומדת איראן על השימוש בשמה הערבי של ירושלים, 'קֶדֶס' או 'בית אל-מקדס', גם בטקסטים בשפה האנגלית, בשל הקשר בין שמה האנגלי המקובל של העיר לבין שמה העברי.
2. לדיון מקיף על מדיניותה של איראן כלפי ישראל, המדגיש היבטים שונים מאלה המוצגים במאמר הנוכחי, ראו: David Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran: Religion, Society and Power*, London 2001. ספרו של אפרים קם, מן הטרור ועד הגרעין: משמעותו של האיום האיראני, תל-אביב 2004, מתמקד באיום האסטרטגי האיראני על ישראל ופחות בהיבט האידאולוגי.

שנות שלטונו של מחמד רזא שאה (1941-1978). השאה, שחשש ממדיניות ההתפשטות של נשיא מצרים דאז ג'מאל עבד אל-נאצר ורצה להדק את קשריו עם המערב, ראה בישראל בעלת-ברית טבעית בתחומים אלה. מבחינת ישראל מילאה איראן תפקיד מרכזי באסטרטגיית 'ברית הפריפריה' שהגה דוד בן-גוריון בשנות החמישים כדי לעקוף את מעגל האיבה הערבית שהקיף את ישראל באותן שנים. מתוך התפיסה הזאת סייעה ישראל לאיראן באימון צבאה, מכרה לה ציוד צבאי ואף עזרה בהקמתה של המשטרה החשאית, 'הסוואכ'. כמו כן הגישה ישראל לאיראן סיוע נרחב בתחומי החקלאות והפיתוח האזורי, ואילו איראן היתה ספק הנפט העיקרי של ישראל מאז שנות החמישים.³

נראה כי מאפיין עיקרי של העוינות האיראנית לישראל הוא שהיא אינה עומדת לעצמה, אלא מהווה מרכיב חשוב בתפיסת המשטר בנוגע למעמדו של האסלאם בעידן המודרני ולאגדרים הניצבים לפני המוסלמים בעת החדשה. לפי תפיסה זו, העימות בין המשטר האסלאמי לבין ישראל הוא בבחינת ציר מרכזי במאבק המקיף יותר בין האסלאם לבין המערב האימפריאליסטי ותרבותו החומרנית, ומכאן גם היעדר נכונותה של איראן לפשרה בנושא זה עד כה.⁴ מטרתו של מאמר זה היא אפוא להאיר ולחדד היבטים מרכזיים של התפיסה האנטי-יהודית והאנטי-ציונית של המשטר האסלאמי, להמחיש את עומקה ולהראות כיצד היא באה לידי ביטוי בגישתה של איראן לתהליך השלום במזרח התיכון.

המשטר, היהודים וישראל: קווים מנחים

משטרים מהפכניים רבים זקוקים לאויב חיצוני כדי לחזק את תחושת הזהות הפנימית בקרב תומכיהם, כדי לשמר את הלהט המהפכני הנוטה לדעוך ככל שחולף הזמן וגם כדי להצדיק את כשלונותיהם.⁵ ישראל משרתת היטב את כל המטרות האלה, והעוינות כלפיה היא גם אחד הנושאים היחידים שבהם התורה המהפכנית עלתה בקנה אחד עם האינטרסים של

3. על היחסים בין ישראל לאיראן בתקופת השאה ראו: שמואל שגב, הקשר האיראני: מכירות הנשק של ישראל וארצות-הברית לאיראן, ירושלים 1989; Sohrab Sobhani, *The Pragmatic Entente: Israeli-Iranian Relations, 1948-1988*, New York 1989
4. ביטוי נוסף לחשיבותה של העוינות לישראל ניתן לראות בעובדה שאישים בכירים בממשל האיראני חיברו ספרים נגד הציונות. ראו: עלי אכבר האשמי רפסנג'אני, אסראאיל וקדס עזיז, קם [ללא תאריך הוצאה]; שר החוץ לשעבר, עלי אכבר ולאיתי, איראן ופלסטין (1897-1937): ג'ד'ור אל-עלאקה ותקל'באת אל-סיאסה, ביירות 1997. המוסד להנצחת מורשתו של ח'מיני אף קיבץ את כל מאמריו והצהרותיו נגד ישראל בספר מיוחד, אל-קצ'יה אל-פלסטיניה פי כלאם אל-אמאם אל-ח'מיני, ביירות 1996.
5. גישה כזאת אפיינה את מדיניות החוץ של ברית-המועצות בתקופת שלטונו של סטאלין (ראו: Robert Tucker, 'The Emergence of Stalin's Foreign Policy', *Slavic Review*, 36, 4 [December 1977], pp. 563-589), ואת מדיניות החוץ של סין בימי שלטונו של מאו דה-דונג (ראו: Gerald Segal [ed.], *The China Factor: Peking and the Superpowers*, New York 1981).

המשטר. שכן, איראן נאלצה לשלם מחיר כלכלי או מדיני מזערי בלבד על מדיניותה האנטי-ישראלית, ולעומת זאת גרפה רווחים פוליטיים רבים בזכותה.⁶ במרוצת השנים שחלפו מאז פרוץ המהפכה נאלץ המשטר האסלאמי באיראן להכפיף את ערכיו המהפכניים לשיקולים פרגמטיים של טובת המדינה בתחומים רבים של מדיניות החוץ והפנים שלו, במיוחד לאחר מותו ב-1989 של איתאללה רוחאללה ח'מיני, אביה ומייסדה של הרפובליקה האסלאמית, ששם קץ לשלב המהפכני בתולדות המשטר, ובמידה פחותה יותר לאחר היבחרו של מחמד ח'אתמי לנשיאות במאי 1997. ואולם, באיבה האידאולוגית לישראל ניכרת המשכיות ועקביות רבה ביותר, שאינה מושפעת מן השינויים האלה או מהתפתחויות אחרות באזור. ספק אם יש תחום אחר שבו נשאר המשטר באיראן כה נאמן לאידאולוגיה שלו כמו בנושא איבתו כלפי ישראל, והדבר משקף את מרכזיותה בהווייתו האידאולוגית.⁷

באיבה כלפי ישראל נכרכו יחד כל המטרות המהפכניות של המשטר: העוינות הבסיסית למדינה היהודית, האיבה לאימפריאליזם ולקפיטליזם המערביים, שישראל נתפסה כמייצגת אותם, והשנאה לשאה ולכל מה שייצג. אפשר לומר שבמידה רבה העוינות לישראל משמשת למשטר עלה תאנה להצדקתן של הפשרות או של פשיטת הרגל האידאולוגית שלו בתחומים אחרים, וכן אמצעי להשגת השפעה ויוקרה בעולם הערבי וגורם מסייע לשאיפתו להנהיג את העולם האסלאמי כולו. כמו כן, האיבה לישראל היא התחום הבולט ביותר שבו ניכרת אחדות דעים כמעט מוחלטת בין הזרמים המרכזיים בממסד הדתי האיראני: הזרם השמרני הדומיננטי בראשות מנהיג המהפכה, איתאללה סייד עלי ח'אמנאי, והזרם הרפורמיסטי בהנהגת הנשיא ח'אתמי. המאבק בין שני הזרמים מקיף כמעט את כל תחומי החיים, ומתמקד

6. לכאורה אפשר לטעון כי איראן משלמת מחיר כלכלי על עוינותה כלפי ישראל, מכיוון שמדיניות זו פוגעת ביחסיה עם ארצות-הברית. ואולם, סוגיה זו היא רק אחד המכשולים בדרך לחידוש יחסים תקינים בין ארצות-הברית לאיראן, ולא דווקא החשוב שבהם. יתרה מזו, חוגים נרחבים בממסד האיראני מתנגדים לכינון יחסים עם ארצות-הברית מסיבות פנימיות, שאינן קשורות כלל לישראל. סוגיית ישראל מעולם לא העיבה על יחסיה הענפים של איראן עם ארצות אירופה, שמפצים אותה היטב על כל נזק כלכלי שעלול היה להיגרם לה בשל היעדר יחסים עם ישראל. יחסה העוין לישראל גם אינו פוגע בתדמיתה במערב, מכיוון שמעמדה כיצואנית נפט בכירה מאפיל על שיקול זה, והיא מאפיל עליו גם אילו היה מצבה הבינ-לאומי של ישראל טוב יותר. למרבה הצער, אין דבר שישראל יכולה להציע לאיראן וזו האחרונה אינה יכולה להשיגו במקומות אחרים בלי להתפשר על עקרונותיה האידאולוגיים.

7. במהלך השנים האחרונות נאלץ המשטר האיראני להתגמש בכמה סוגיות אידאולוגיות מרכזיות, שכן עמדותיו הויקו ליחסי החוץ של איראן. כך למשל הצהיר הנשיא ח'אתמי בספטמבר 1998 כי פסק ההלכה המחייב את הוצאתו להורג של סלמאן רושדי אינו תקף עוד, ובעקבות זאת השתפרו יחסיה של איראן עם ארצות אירופה (ראו: www.Iran-Press-Service.com, 26 September 1998). אפילו ביחסה של איראן כלפי 'השטן הגדול', ארצות-הברית, ניכרים סימנים של התרככות מסוימת בקרב כמה מדוברי המשטר (ראו למשל הצהרתו של ח'ג'ת אל-אסלאם חסן רוחאני, מראשי המועצה לביטחון לאומי באיראן, www.Iran-Press-Service.com, 17 January 2004). לעומת זאת, עד כה לא ניכר שינוי דומה ביחסה של איראן לישראל.

בעיקר בסוגיית מידת הפתיחות והדמוקרטיה האפשרית במשטר אסלאמי דתי, בוויכוח בדבר הצורך לנקוט מדיניות חוץ 'חייכנית' יותר כלפי שכנותיה של איראן, ואף בשאלת חיוניותן של רפורמות כלכליות.⁸ שלא כבנושאי הפנים, שבנוגע להם שוררים בין הזרמים חילוקי דעות ולעתים אף יריבות קשה, בעניין ישראל קיימת, לפחות למראית עין, הסכמה רחבה. כך למשל יש אישים הנחשבים בשנים האחרונות לרפורמיסטים בנושאי פנים אך נוקטים קו עוין בלתי-מתפשר כלפי ישראל.⁹ בשל כל הגורמים הללו ניתן לקבוע כי האיבה לישראל היתה למרכיב מרכזי במדיניות החוץ האיראנית.

בבסיס האיבה לישראל עומדים שני מרכיבים מהותיים באידאולוגיה של כל התנועות האסלאמיות במזרח התיכון, המשלבים יסודות אסלאמיים מסורתיים ותפיסות לאומיות, אנטי-אימפריאליסטיות מודרניות של העולם השלישי. מרכיב אחד הוא תפיסת הציונות כשיאה של המתקפה התרבותית והפוליטית של המערב על עולם האסלאם, הנתפסת כשורש המשבר הרוחני, המוסרי, הפוליטי והכלכלי שממנו סובלים המוסלמים בעידן המודרני. תחושה זו מועצמת בשל ההרגשה שהמוסלמים במזרח התיכון נכשלו בהתמודדותם עם אתגרי העידן המודרני בעוד ישראל והיהודים הפיקו מהם את מרב התועלת.¹⁰ היסוד השני בראייה האסלאמיסטית הכללית הוא תחייתן של תפיסות אנטי-יהודיות מסורתיות, שהתקיימו תמיד בתרבות ובהיסטוריה האסלאמית אך בעבר לא תפסו בהן מקום מרכזי ואילו כעת הועברו למרכז החשיבה הדתית המודרנית. גישות אלה מתארות יחסי איבה בין היהודים והיהדות לבין האסלאם מראשית צמיחתו ורואות בהקמתה של ישראל את החוליה האחרונה בשלשלת של התנכלויות יהודיות לאסלאם. על-פי התפיסה האסלאמיסטית מחויבים המוסלמים להיפרע מאויביהם מהעבר כתנאי לשיקום מעמדם בהווה. מרכיב נוסף בגישה זו הוא התפיסה האסלאמית השוללת את היותם של היהודים עם ורואה בהם אוסף עדות דתיות המפוזרות בין

8. משלל החיבורים שנכתבו על מאבקים אלה ראו: Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran*; Geneive Abdo & Jonathan Lyons, *Answering Only to God: Faith and Freedom in Twenty-First Century Iran*, New York 2003; Mehdi Moslem, *Factional Politics in Post-Khomeini Iran*, Syracuse, NY 2002.
9. הדוגמה הבולטת לכך: חג'ת אל-אסלאם עלי אכבר מחתשמי-פור, שר הפנים לשעבר ומאבותיה של חובאללה בלבנון, שבשנות השמונים היה מראשי הרדיקלים אך מאז בחירתו של ח'אתמי לנשיאות ב-1997 נחשב לאחד מפעילי הזרם הרפורמיסטי בכל הנוגע למדיניות הפנים באיראן. מחתשמי-פור קבע כי עצם קיומה של ישראל מונע את ביסוסם של השלום והיציבות באזור (סלאם, 23 באוגוסט 2003). ראו גם הצהרות דומות שהשמיע יושב-ראש המג'לס (פרלמנט) לשעבר מהדי כרובי, הנחשב לאחד מראשי הסיעה הפרגמטית יותר בקרב אנשי הדת, בטלוויזיה האיראנית ב-5 באוקטובר 2000; וכן את פסקי ההלכה של חמישה איתולות בכירים - פאול לנכראני, צאפי גלפיגאני, יוסף צאנעי, נאצר מכארם שיראזי ונורי המדאני - הקוראים לחסל את ישראל בעקבות הפצתו של 'כרוז החזיר' בחברון ביולי 1997, אף שהחמישה חלוקים ביניהם בנושאים אחרים, סלאם, 7 ביולי 1997.
10. ראו לדוגמה מאמרו של עלי סוח'והי באנתח'אב, 20 באפריל 2003, המדבר על נוכחותם המסיבית של יהודים וציונים בתאגידים הבין-לאומיים השולטים בכלכלה העולמית.

העמים, שהאל דן אותן לכפיפות ולהשפלה כבנות חסות ('אהל אל-ד'מה') של המוסלמים לאחר שדחו את תורתו של הנביא מחמד.¹¹

גישתה העוינת של איראן עומדת בסתירה לזיכרון הקולקטיבי היהודי, המדגיש את תקופת החסד של מלכי פרס הקדומים ואת יחסם ליהודים מימי שיבת ציון בתקופת כורש. עם זאת, תקופות מאוחרות יותר ביחסים בין היהודים לפרסים היו נעימות פחות. כך לדוגמה מלכי איראן הססאנים (622-652 לספירה), שהיו עובדי אש, הטילו הגבלות קשות על הפולחן היהודי בארצם. דווקא תחת שלטון האסלאם נהנו יהודי איראן מסובלנות יחסית, אולם במצבם זה חל מפנה לרעה בעקבות הפיכתה של איראן למדינה שיעית, עם עלייתה של השושלת הצפּוּיית (1501-1722). ראוי לזכור כי הזרם השיעי, הדומיננטי באיראן, היה תמיד עוין יותר מזרם הרוב הסוני ביחס ליהודים. שלא כבימי שלטונם של הסונים, שבדרך-כלל נמנעו מלכפות את האסלאם על היהודים ועל הנוצרים (חוץ משושלת המווחדון במרוקו במאה ה-12), הרי מאז הפכה איראן למדינה שיעית בראשית המאה ה-16 סבלו הקהילות היהודיות בה מרדיפות קשות. מן המאה ה-17 ועד המאה ה-19 אולצו רבים מהם להתאסלם תוך כדי איום על חייהם (כפי שיעידו אנוסי משהד, ששמרו על יהדותם בסתר יותר ממאה שנה), וקהילות אחרות נטבחו. אנשי הדת היו גם אלה שהובילו את המאבק נגד מתן שוויון זכויות ליהודים בעת המהפכה החוקתית (1906-1911).¹² אחדים מהם אף פעלו לגיוס מתנדבים כדי לסייע לפלסטינים במאבקם נגד הקמתה של ישראל ב-1948, ועמדו בראש ההתנגדות לכינון יחסים כלשהם בין איראן לבין ישראל בתקופת השאה.¹³

שורשיה של איבה זו היו דתיים, שכן באיראן, שלא כבאירופה, היו היהודים מיעוט קטן וחלש שלא מילא תפקיד חשוב בחברה ובכלכלה ולא היה בר-תחרות לקבוצה חברתית כלשהי. גורם אפשרי אחד ליחס זה של חוסר סובלנות, שהופנה גם נגד זרמים הטרודוקסיים באסלאם השיעי, הוא תחושת חוסר הביטחון של השיעה והחשש למעמדה בשל היותה דת נרדפת בעבר. ואף שזרם הרוב הסוני הבוטח בעצמו היה יכול להרשות לעצמו להפגין נדיבות רבה יותר כלפי מיעוטים, גם סובלנות זו נחלשה מאוד משלהי המאה ה-19, עם

11. על התפיסות האנטי-יהודיות של התנועות האסלאמיות המודרניות ראו: עמנואל סיון, הפונדאמנטאליזם האסלאמי והאנטישמיות, ירושלים 1986; רבקה ידלין, גניוס יהיר ועושק: אנטי-ציונות כאנטי-יהדות במצרים, ירושלים תשמ"ח.

12. לסקירה כללית על היהודים באיראן ראו: Bernard Lewis, *The Jews of Islam*, Princeton, NJ 1984, pp. 150-153, 181-183. על הרדיפות ראו: ולטר יוסף פישל, 'היהודים באיראן במאות ט"ז-י"ח', פעמים, 6 (תשמ"א), עמ' 5-31; אמנון נצר, 'רדיפות ושמדות בתולדות יהודי איראן במאה הי"ז', שם, עמ' 33-56; וכן: Vera Moreen, *Iranian Jewry's Hour of Peril and Heroism: A Study of Babai ibn Lutf's Chronicle, 1617-1662*, New York 1987

13. Yann Richard, 'Ayatollah Kashani: Precursor of the Islamic Republic?', in: Nikki R. Keddie (ed.), *Religion and Politics in Iran*, New Haven, CT 1981, pp. 101-124; Hamid Dabashi, *Theology of Discontent: The Ideological Formation of the Islamic Revolution in Iran*, New York 1993, p. 230

התגברות תחושת האיום על האסלאם בעידן המודרני. סיבה נוספת לעוינות הזאת היא תפיסות קיצוניות של טוהרה וטומאה באסלאם השיעי, תפיסות ששרדו מן התקופה הזורואסטריית שקדמה לאסלאם ולפיהן כל אלה שאינם מחזיקים בדת הנכונה הם טמאים.¹⁴ אנטי-ציונות ואנטישמיות לא היו נחלתם הבלעדית של אנשי הדת באיראן. אישים לאומנים רדיקלים, שהושפעו מתורות הגזע שהתפתחו באירופה במאות ה-19 וה-20 והדגישו את השתייכותם של האיראנים לגזע הארי, אימצו גם הם תפיסות אנטי-יהודיות במחצית הראשונה של המאה ה-20. בשנים שלאחר מכן הפכה אנטי-ציונות לקו בולט בכתיבתם של אינטלקטואלים שנטו לאמץ תפיסות אסלאמיות או אידאולוגיות רדיקליות אחרות. כך למשל ג'אלאל אל-אחמד, מהסופרים החשובים ביותר באיראן, שכתב בחיוב על ישראל לאחר שביקר בה בשנת 1962, אימץ אחר-כך קו אנטי-ישראלי חריף בתהליך שיבתו לדת. אישיות בולטת אחרת היתה ד"ר עלי שריעתי, האידאולוג של האסלאם השיעי המהפכני, שהשתמש אף הוא ברטוריקה אנטישמית ואנטי-ציונית בוטה.¹⁵ סביר להניח כי עוינות זו ניוונה לא מעט מן ההתנגדות לקשרים ההדוקים שקשר עם ישראל השאה, שאותו תיעבו אישים אלה.

היהודים, הציונות והמערב בתפיסה האסלאמיסטית האיראנית

איתאללה רוחאללה ח'מיני, מייסדה ומנהיגה הרוחני של הרפובליקה האסלאמית באיראן, הוא שהעמיד את האיבה ליהודים ואת העימות בין האסלאם לישראל כמרכיב מרכזי בתורה האסלאמית המהפכנית. כבר בעמוד הראשון של ספרו ולאית פקיה: חכמת אסלאמי, שבו הציג את תפיסת השלטון האסלאמי, הדגיש ח'מיני את הסבל שהיהודים גרמו לאסלאם וקבע כי 'היהודים הם אלה שיסדו את התעמולה האנטי-אסלאמית ונקטו תחבולות שונות נגד המוסלמים', וכי 'מדיניותם זו נמשכת עד היום הוה'. כהוכחה לרשעותם של היהודים הוא הרבה לצטט פסוקים מהקראן המתארים אותם כשקועים בחטאים וכמי שהאלוהים נזף ברבניהם על דרכיהם הנלוזות. לטענתו, בהלכם בעקבות אבותיהם ממשיכים היהודים והנוצרים לחתור נגד האסלאם גם בעת החדשה. מזימותיהם נועדו לפגוע באסלאם ולערער את היסוד החשוב ביותר בו – היותו מערכת חוק נצחית וטוטלית המכוונת את חיי המדינה והחברה. בשל כך התחברו היהודים עם קבוצות 'שהן שטניות אף יותר מהם' כדי לסלול את הדרך לחדירת האימפריאליזם לארצות האסלאם. יעדם העיקרי היה ועודנו 'לעקור את האסלאם' ולטעת מבוכה ובלבול בלבבות המוסלמים, מפני שהאסלאם וחוקיו, המבוססים על מוסר ורוחניות, היו 'המכשול העיקרי בפני שאיפותיהם החומרניות'. נוסף על כך, המערב, המורכב

14. אמנון נצר, 'האנטישמיות באיראן: 1925-1950', פעמים, 29 (תשמ"ז), עמ' 6-8 [להלן: נצר, 'האנטישמיות באיראן'].

15. שם; שם; מיכאל זנד, 'הדימוי של היהודי בעיני האיראנים לאחר מלחמת העולם השנייה (1950-1979)', פעמים, 29 (תשמ"ז), עמ' 109-139; Dabashi, *Theology of Discontent*, pp. 67-68.

מיסודות נוצריים ויהודיים, מתנגד ליעדו הצודק והמוצדק של האסלאם להתפשט לארבע קצות תבל.¹⁶

עוד טוען ח'מיני כי היהודים, 'קללת אלוהים עליהם', מתנגדים לעצם מהותו של האסלאם, ולא זו בלבד אלא שהם שואפים להשתלט על העולם כולו. 'מאחר שהם אנשים ערמומיים ובעלי תושייה', הוא מוסיף וטוען, 'אני חושש - חס וחלילה - שהם יגשימו יום אחד את מטרם, ושהאדישות השולטת בנו עכשיו תאפשר ליהודים לשלוט בנו'. מתוך מגמתם זו פועלים היהודים לשבש את תוכנו של הקראן, שהוא דבר האל, ולהפיץ תרגומים מזויפים שלו, המעוותים את משמעותו. בדומה להוגים אסלאמים אחרים, ח'מיני מתאר את יהודי העולם לעתים כסוכנים של המערב ולעתים ככוח האמיתי המכוון את מתקפת המערב נגד האסלאם.¹⁷

ח'מיני קשר את היהדות לציונות בקבעו כי הביטוי הבולט ביותר למזימה היהודית-נוצרית נגד האסלאם הוא הקמתה של מדינת ישראל, שנועדה לדכא את המוסלמים. הוא טען כי הציונות היא לפי שעה הגילוי האחרון של האיבה היהודית כלפי האסלאם והסמל החמור ביותר לעריצותו של המערב נגדו.¹⁸ כלומר, ח'מיני קשר הדוק בין היהודים, הציונות וישראל ובין תהליכי החילון וההתמערבות שחלו במזרח התיכון בכלל ובאיראן בפרט. בתהליכים אלה ראה את הסכנה החמורה ביותר לעצם קיומו ומהותו של האסלאם שכן האמין כי הם מאיימים לשעבדו לאימפריאליזם. מכאן הסיק כי הציונים הם האחראים במישרים לאסונות ולמצוקות שנחתו על העולם המוסלמי בעת החדשה.

דעתו של ח'מיני היתה כי כל פגיעה באסלאם משרתת מיד את היהודים. הוא סבר כי עוינותה של ישראל לאסלאם אינה מוגבלת לפלסטין אלא מקיפה את עולם האסלאם כולו, וכי לעוינותה כלפי איראן יש משמעות מיוחדת. כך למשל הוא קבע כי ישראל רואה בשטח המשתרע מהגילוס ועד לפרת את רכושה ויעד להשתלטות מפלסטין עצמה. מתוך גישה זו הציג ח'מיני את ישראל כאויבת לא של האסלאם בלבד אלא של האנושות כולה.¹⁹

לדבריהם של ח'מיני ושל שאר ההוגים האסלאמים, הצלחת הציונות היא התוצאה הישירה של נטישת דרך האסלאם, בבחינת עונש על חטאי המוסלמים. לפי ההסבר של ח'מיני, 'קומץ

16. *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini* (Translated and annotated by Hamid Algar), Berkeley, CA 1981, pp. 27, 47, 109, 127

אל-פלסטיניה פי כלאם אל-אמאם אל-ח'מיני, עמ' 31.

17. *Kh. Khomeini, Islam and Revolution*, p. 127. ח'מיני התכוון כנראה לשמועות שנפוצו בעולם המוסלמי מיד לאחר מלחמת ששת הימים, ולפיהן הפיצה ישראל בשטחים הפלסטיניים ובאפריקה עותקים של הקראן שנמחקו מהם כל הפסוקים המבקרים את התנהגותם של היהודים. ראו: שם, הערת המתרגם, עמ' 163. האשמת ישראל בזיוף הקראן היתה נפוצה בכתבי הפולמוס האסלאמיסטיים שהופנו נגד היהדות ואף נשמעה מפי אנשי דת נוספים באיראן. ראו: Dabashi, *Theology of Discontent*, p. 245

Ibid., p. 426

19. *Kh. Khomeini, Islam and Revolution*, pp. 195-196

אל-אמאם אל-ח'מיני, עמ' 37-40.

יהודים עלובים', סוכני ארצות-הברית, בריטניה ומעצמות זרות אחרות, לא היו מעיזים לכבוש אדמה מוסלמית ו'להשיג את כל מה שהצליחו להשיג' לו היו השליטים האסלאמים מקפידים על קיום צווי האל ומייצגים נאמנה את המאמינים.²⁰ קשריו ההדוקים של השאה עם ארצות-הברית ועם ישראל שירתו את טיעונו של ח'מיני נגד השליט השנוא, שכונה בפיו 'המלך הישראלי'. ח'מיני הציג את מאבקו של השאה באנשי הדת ואת מדיניות החילון שלו כחלק מהמסע הציוני-מערבי נגד איראן. הוא טען כי בעזרתו של השאה חדרה ישראל לכל תחומי החיים – צבא, כלכלה וחברה – ובכך הפכה את איראן לבסיס צבאי של ישראל ולפיכך גם של ארצות-הברית. בעקבות מהומות המחאה ביוני 1963 נגד 'המהפכה הלבנה' של השאה הכריז ח'מיני כי מעתה והלאה 'יהודים, נוצרים ואויבי האסלאם הם אלה שיחליטו בכל העניינים הנוגעים לכבודו ואישיותו של כל מוסלמי'. הוא תלה את דיכוי המהומות במזימותיה של ישראל, בטענה שישאל 'אינה רוצה שהקראן, אנשי הדת, או אפילו אדם מלומד אחד' יתקיימו באיראן, והאשימה בשאיפה להשתלט על הכלכלה, להרוס את המסחר והחקלאות ולגזול את עושרו של כל איראני. בה בעת טען כי הסיוע הישראלי והאמריקני הוא המאפשר לשאה לשרוד בשלטון למרות התנגדות העם לשלטונו. ח'מיני אף נתן ידו לשמועות שנפוצו באיראן בזמן המהפכה, ולפיהן החיילים שביצעו מעשי טבח 'באלפי' מפגינים ביום שישי השחור' (8 בספטמבר 1978) היו למעשה צנחנים ישראלים שהובאו במיוחד כדי לסייע לשאה.²¹

ח'מיני וח'אמנאי הצהירו שניהם כי כיבוש פלסטין בידי היהודים הוא חלק מ'מזימה שטנית' של מעצמות המערב, שבעבר הוצאה לפועל בידי בריטניה וכיום מבוצעת בידי ארצות-הברית, ומטרתה לפגוע בסולידריות האסלאמית ולזרוע פירוד בקרב המוסלמים. לטענתם, ישראל נועדה לשמש חרב מתהפכת מעל לראשיהם של כל אלה ששאפו לרומם מחדש את האסלאם במזרח התיכון, ולהחליש את כוח עמידתם של המוסלמים מול האימפריאליזם המערבי.²² שר החוץ האיראני לשעבר עלי אכבר ולאיתי העניק ל'תוכנית השטנית' המערבית שבהקמת הציונות בסיס היסטורי בקשרו את הציונות עם המאבק הגלובלי שניהל המערב הנוצרי-צלבני נגד עולם האסלאם מאז המאה ה-11. לטענתו, בשל חשיבותה האסטרטגית של פלסטין כמקום המפגש של שלוש יבשות נהגתה 'התוכנית השטנית' של מסירת פלסטין לידי היהודים כדי לתקוע טריז של עוינות לאסלאם בלב העולם האסלאמי.

20. Khomeini, *Islam and Revolution*, pp. 47, 196, 210; ח'מיני, אל-קצ'יה אל-פלסטיניה פי כלאם אל-אמאם אל-ח'מיני, עמ' 119-123.

21. Khomeini, *Islam and Revolution*, pp. 175, 177; ח'מיני, אל-קצ'יה אל-פלסטיניה פי כלאם אל-אמאם אל-ח'מיני, עמ' 63-97. מתנגדי המהפכה, לעומת זאת, העלו את הסברה כי ישראל דווקא יומה את המהפכה במטרה להחליש את איראן, המעצמה היחידה שהיתה בעלת פוטנציאל לסכן את עוצמתה של ישראל באזור. ראו: Ahmad Ashraf, 'The Appeal of Conspiracy Theories to Persians', *Princeton Papers: Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, 5, 1 (Fall 1996), pp. 75-76.

22. רויטרס, 22 בדצמבר 2000; אירנ"א, 24 באפריל 2001.

הציונות היא, לדבריו, 'פגיון בלב הציביליזציה האסלאמית, שנועד לסלול את הדרך לחדירת התרבות המערבית ללב עולם האסלאם'. נוסף על כך גלומה במזימה זו השאיפה להעביר את הסכסוך הנוצרי-יהודי, שהתחולל באירופה וגרם שם למעשי טבח ולהאשמות בגזענות, אל העולם האסלאמי ולהפכו לסכסוך אסלאמי-יהודי.²³

אין תמה אפוא שבראיית העיתון ג'מהורי אסלאמי, המשקף את דעת הזרם השמרני הדומיננטי באיראן, ישראל היא האסון הגדול של המאה ה-20, אסון שנכפה בכוח הזרוע ובאמצעות תחבולות על גופו החלש והחולה של המזרח התיכון המוסלמי, ומקורו במזימתן של המעצמות להשתמש בישראל כשוט המונף מעל ראשי העמים הערביים ולאפשר למערב לנצל את משאביהם. יתרה מזו, העיתון הדגיש כי ישראל היא נטע זר לא רק בגופו של האזור אלא אף בכל מקום אחר בעולם.²⁴ בה בעת נטו דוברים אחרים להסביר את מדיניותה של ארצות-הברית במזרח התיכון בכניעותה לכוח הציוני-יהודי. ח'אתמי למשל קבע כי מדיניות זו מאלצת את איראן להכיר בעובדה המצערת שתל-אביב, ולא וושינגטון, היא בירתה האמיתית של ארצות-הברית. איתאללה מחמד באקר שיראזי הביע את פליאתו על שלמרות איבתם של היהודים והציונים כלפי שליחיו של האל, ובראשם ישו, ארצות-הברית היא עדיין בעלת-בריתה של ישראל.²⁵

גורם נוסף שהגביר את איבתם של אנשי הדת השיעים לישראל הוא המזימה נגד איראן שנקשרה כביכול בין הציונות לבהאים. מבחינת המוסלמים בכלל, והשיעים בפרט, הבהאים, שמוצאם מאיראן, הם בבחינת מוסלמים משומדים ('מרתדון') שדינם מוות. יתרה מזו, בהיסטוריה האסלאמית מעולם לא היתה תנועה שהצליחה למשוך מספר כה רב של מוסלמים ולהשפיע עליהם לנטוש את דתם. תחושת האיום הזאת אף הועצמה בשל הלחץ הכבד שהפעיל המערב על איראן ועל האסלאם בעידן המודרני במקביל להופעתה של הדת החדשה, וכנראה גם בשל מעברם של יהודים איראנים רבים לדת הבהאית. הימצאותו של המרכז הבהאי העולמי בחיפה ויחסיה התקינים של הנהגת הדת הבהאית עם ישראל נתפסים בעיני האיראנים כהוכחה להיותם של הבהאים ארגון הפועל בשירות הציונות במגמה לחתור תחת האסלאם מבית.²⁶

על-פי תפיסתם של ח'מיני ושל המשטר באיראן, הדומה להשקפתן של כלל התנועות האסלאמיסטיות, הנוק שהציונות גורמת לאסלאם חמור יותר בשל העובדה שהיהודים אינם כלל עם אלא קהילה דתית, שהמסר שלה איבד מתוקפו לאחר הופעת הנצרות והאסלאם והראויה לכל היותר למעמד המשפיל של בני-חסות בשלטון אסלאמי. לכן, עצם טענתם של היהודים כי הם זכאים למדינה משלהם היא בבחינת קריאת תיגר על האסלאם ועל מהלכם

23. ולאיתי, איראן ופלסטיין, עמ' 9-11, 14.

24. ג'מהורי אסלאמי, 14 בינואר 1999.

25. טהראן טיימס, 16 באפריל 2003; אנת'אב, 20 באפריל 2003; המבסתגי, 3 במאי 2003 (FBIS-DR).

26. Ashraf, 'The Appeal of Conspiracy Theories to Persians' (above note 21), pp. 75-76.

ח'מיני, אלקיציה אלי-פלסטיניה פי כלאם אל-אמאם אלי-ח'מיני, עמ' 101.

התקין של המוסר וההיסטוריה. הפגיעה אף הוחמרה מפני שישראל קמה בלב האדמות המקודשות לאסלאם על חשבון הזכות הלגיטימית של העם המוסלמי של פלסטין, שחי ופעל בה שנים רבות עוד לפני הופעתם של יעקב ובניו. שיאו של התהליך הוא ההשתלטות הציונית על ירושלים ועל מסגד אל-אקצא. המסקנה המתבקשת היא שמי שמבצע מעשים שכאלה חייב להיות מושחת ושפל במהותו, ולפיכך ישראל מטבעה היא ביטוי לרוע ולרשעות. מכאן גם דברי יורשו של ח'מיני בתפקיד המנהיג ('רַהֲבֵר'), איתאללה עלי ח'אמנאי, המופנים כלפי ישראל:

מה אתם? אתם ממשלה ללא שורשים או מקורות – ממשלה מזויפת ואומה מזויפת. הם אספו אנשים רשעים מכל רחבי העולם והקימו משהו הקרוי האומה הישראלית. האם זו אומה? כל היהודים הרעים והרשעים נאספו שם [...] אלה שבאו לישראל הם גנבים ורוצחים רודפי בצע, רשעים ורעים, שנאספו מכל העולם. הוזהי אומה? לאומה כזאת ולממשלה כזאת אשר נוצרו בצורה כזאת והמכנים עצמם בשם ישראל אין כל דרך פרט לטרור.²⁷

ואילו חג'ת אל-אסלאם עלי אכבר מחתשמי-פור הציג את ישראל כדגם הבולט ביותר של החברה הג'אהלית (הברברית), שהקראן מדבר נגדה ומטיף ללחום להחלפתה בחברה אסלאמית מאמינה. המאפיינים החשובים ביותר של חברות אלה הם, לדבריו, 'טבח המוני, מלחמה, שפיכות דמים וביזה', שהם תו ההיכר של החברה הציונית הגוענית הנתמכת ומחוזקת בידי אמריקה.²⁸

שליטתה של ישראל על אדמות הקדושות לאסלאם (פלסטין בכלל וירושלים בפרט) היתה מרכיב חשוב בעיונות האידאולוגית של איראן כלפיה. הוקעתה בעניין זה השתלבה במגמה שהפכה נפוצה מאוד בקרב התנועות האסלאמיות הסוניות, שעיקרה אסלאמיזציה של הסכסוך עם ישראל ושל פלסטין עצמה. המסקנה האידאולוגית הנובעת מתפיסה זו, מסקנה המשותפת לאיראן ולתנועות האסלאמיות האחרות, היא שהסכסוך במזרח התיכון הוא סכסוך קיומי שלא תיתכן בו כל פשרה בין הטוב המוחלט (האסלאם) לרע המוחלט (המדינה היהודית). מאחר שישראל היא התגלמות הרע, הרי 'כל מי שעומד נגדה' הופך להתגלמות הטוב, ומאחר שישראל 'מטבעה' ומעצם מהותה פועלת נגד האסלאם, הרי חובתו הדתית ('תכליף שרעי') של כל מוסלמי היא לעמוד נגדה.²⁹

27. רדיו טהראן, 20 ביולי 1994, מצוטט אצל קם, מן הטרור ועד הגרעין, עמ' 397.

28. Memri.com, וראו גם ההאשמות בג'מהורי אסלאמי ב-11 בינואר 2000, ולפיהן בכל שנות קיומה החמירה ישראל סכסוכים בין-לאומיים ואזוריים רבים בכך שהפרה בשיתיות את החוק הבין-לאומי.

29. Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran*, p. 266. על האסלאמיזציה של הסכסוך ועל התפיסה הדיכוטומית של הציונות והאסלאם בתורותיהן של תנועות אסלאמיות אחרות ראו: מאיר ליטבק, 'חמאס: אסלאם, זהות פלסטינית וג'האד', בתוך: הנ"ל (עורך), אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי, תל-אביב 1998, עמ' 147-179.

כאן התחברה העוינות לישראל לעיקרון מרכזי במסורת השיעית, שזכה להדגשה רבה בתורתו של ח'מיני, והוא החובה המוטלת על המאמין לפעול למניעת עושק ועוול. התורה המהפכנית הדגישה כי הפגנת פסיביות לנוכח מציאות כזאת הופכת את המאמין לשותף לדרבן עברה, וגרסה כי אין זירה שהפגנת האקטיביזם חיונית בה יותר מן ההגנה על ירושלים. קיומה של ישראל נתפס כאתגר דתי ופוליטי למהפכה האסלאמית, והמאבק בישראל נראה כהצדקה חשובה לעצם קיומה של המהפכה.³⁰

לפיכך, וכנראה גם מתוך רצון לפנות לקהל המאמינים הערבי הסוני, העלה ח'מיני את ירושלים לדרגת חשיבות וקדושה גבוהה יותר משהיתה לה אי-פעם במסורת השיעית בהשוואה לערי הקודש השיעיות נג'ף וכרבלא שבעיראק. בנאום שנשא לפני עולי הרגל המוסלמים למכה בשנה הראשונה למהפכה אמר ח'מיני כי מאחר שירושלים נפלה לידי ישראל, על כל מוסלמי 'להכין עצמו לקראת המאבק נגד ישראל'. בדומה לכך הסביר מחתשמי-פור את חשיבותה של ירושלים בהיותה כיוון התפילה ('קַבְלָה') הראשון של המוסלמים והאדמה היחידה שהקראן מברכה. על יסוד אותה תפיסה קבעה איראן כבר באוגוסט 1979 כי יום השישי האחרון בכל חודש רמדאן יהיה 'יום ירושלים', שבו יתקיימו עצרות המוניות נגד ישראל בכל רחבי איראן כדי לבטא את תמיכתה בנושא הפלסטיני.³¹

בדומה לתנועות האסלאמיות האחרות תקף ח'מיני את המשטרים הערביים על כשלונם להתמודד עם ישראל בשל הקו האידאולוגי והפוליטי המוטעה שנקטו. 'מדינות ערב ניסו לחסל את ישראל בכל דרך לאומית, אך כשלו', טען, 'עתה הגיע הזמן לנסות את האסלאם כחלופה'. לפיכך קרא לפלסטינים להילחם בישראל עד מוות מתוך אמונה באללה והישענות עליו, מכיוון שרק דרך זו תביא את הניצחון.³² ח'מיני לא הסתיר את דעתו באשר לגורל הראוי לישראל וליהודים על מעשיהם נגד האסלאם, בהסתמכו על התקדים ההיסטורי של הנביא מחמד. הוא הזכיר לקוראיו כי כאשר השבט היהודי בעיר מדינה, בני קרייט'ה, הפיץ שחיתות בקרב המוסלמים, חיסל אותו הנביא. גישה קיצונית זו, ששותפות לה גם תנועות אסלאמיות אחרות, נשענת על ההנחה כי משקראו היהודים תיגר על המוסלמים, הם איבדו את זכותם למעמד של בני-חסות הראויים להגנה על חייהם, ודינם מוות.³³

30. Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran*, p. 266

31. Khomeini, *Islam and Revolution*, p. 276; <http://khabarnameh.gooya.com/politics/archives/009109.php>, 19 באפריל 2004. 'מוזכ"ל הוועדה האיראנית לתמיכה באינתיפאדה: הפלסטינים התגוררו בפלסטין לפני יעקב ובני ישראל; הבעיה הפלסטינית - בעייתם של כל המוסלמים', Memri.org.il, 2 במאי 2004.

32. Islamic Ministry of Guidance, *The Imam Versus Zionism*, Tehran 1984, cited in: Yossef Bodanski, 'Islamic anti-Semitism as a Political Instrument', <http://www.radioislam.org/islamism/isljews.htm>; ח'מיני, אל-קציה אל-פלסטיניה פי כלאם אלי-אמאם אל-ח'מיני, עמ' 283-284.

33. Khomeini, *Islam and Revolution*, p. 89. על גישה זו בקרב תנועות אסלאמיות אחרות ראו ליטבק, 'חמאס' (לעיל הערה 30).

לאחר נצחון המהפכה באיראן בפברואר 1979 מיתנו אחדים מן המנהיגים האיראנים חלק מהבטאויותיהם האנטי־יהודיות החריפות וטענו כי הם מבחינים בין הציונות, שאותה הם שוללים בתכלית, לבין היהדות, שכלפיה יש לנהוג בסובלנות על־פי המסורת האסלאמית. ח'מיני אף שלל כל קשר – היסטורי או אחר – בין הציונים לבין אלה ההולכים אחר תורת משה האמיתית.³⁴ בכך הפכה התמיכה בציונות ובישראל באיראן לפשע שעונשו בספר החוקים הוא מוות, ומספר יהודים אף הוצאו להורג באשמת פעילות ציונית וקיום קשרים עם ישראל. בה בעת הקציבה החוקה האיראנית לקהילה היהודית מקום אחד בפרלמנט, אף שמספרם המועט של היהודים באוכלוסייה לא חייב זאת.³⁵ הדובר המתוחכם ביותר של הגישה המבחינה לכאורה בין הציונות ליהדות הוא הנשיא מחמד ח'אתמי, שגינה את האנטישמיות המערבית והביע חשש כי היא תשמש מכשיר לכפייה של סדרת פתרונות פסולים – היינו הציונות – על האזור ועל המוסלמים. עם זאת, בריאיון שבו הביע את דעותיו אלה דיבר ח'אתמי על 'אלמנטים חמדיניים שהגיעו לארצות־הברית', ונראה כי התכוון ליהודים.³⁶

בה בעת, רבים מאנשי השלטון – ובראשם המנהיג ח'אמנאי – וכן כלי התקשורת העיקריים באיראן המשיכו להשמיע הצהרות אנטי־יהודיות חריפות ולהשתמש במושגים 'יהודים' ו'ציונים' בלא הבחנה. כך למשל מצא איתאללה אמאמי כאשאני, שהיה חבר מועצת מפקחי החוקה, קשר ישיר בין מדיניותה הנוכחית של ישראל בהווה לבין 'מעשי הוועה' שהיהודים ביצעו במוסלמים במאה הראשונה להופעתו של האסלאם.³⁷ בתגובה להצהרתו 'השגויה' של ח'אתמי, שהוזכרה לעיל, קבע העיתון השמרני ג'מהורי אסלאמי כי 'ההיסטוריה של הולדת האסלאם רוויה במזימות יהודיות נגד הנביא', וכי הקראן הזהיר בבירור מפני 'איבתו ושנאתו של העם היהודי למוסלמים'.³⁸ כמו כן המשיכה התקשורת האיראנית לפרסם מאמרים אנטי־יהודיים המאשימים את היהודים בסדרה של פשעים. ישראל כונתה לעתים 'הישות היהודית' או 'כנופיה של יהודים', ובו בזמן תוארו כל היהודים בתפוצות כציונים. תופעה אחרת היתה הדגשת מוצאם היהודי של פקידים אמריקנים בכירים כדי להסביר את מדיניותם בענייני המזרח התיכון.³⁹

נראה שהביטוי הבולט ביותר לטשטוש ההבחנה בין יהודים לציונים היה פרסום בן למעלה מ־150 פרקים של החיבור האנטישמי 'הפרוטוקולים של זקני ציון' בעיתונים הממסדיים

34. ח'מיני, אל־קציה אל־פלסטיניה פי כלאם אל־אמאם אל־ח'מיני, עמ' 47-51; ולאיתי, איראן ופלסטין, עמ' 14.

35. 'Iran', in: Institute of Jewish Affairs, *Antisemitism: World Report 1993*, London 1994, p. 122.

36. ח'אתמי בריאיון ל־CNN ששודר בטלוויזיה האיראנית ב־8 בינואר 1998 (FBIS-DR). אני מודה לקורא האנונימי שהפנה את תשומת לבי למשפטו זה של ח'אתמי.

37. טהראן טיימס, 14 במרס 1998.

38. ג'מהורי אסלאמי, 10 בינואר 1998.

39. אירנא, 17 בינואר 1998; כיהאן, 13 ביוני 2002; סיאסת' רוז, 8 באפריל 2003 (FBIS-DR); אנתח'אב, 20 באפריל 2003; איראן, 15 במאי 2003; ג'מהורי אסלאמי, 20 במאי 2003.

אטלאעאט וג'מהורי אסלאמי.⁴⁰ בשנת 2000 אף הוציאה איראן מהדורה מיוחדת של 'הפרוטוקולים', ובה הקדמה ומפה שנועדו להמחיש את מגמות ההתפשטות של ישראל מחד, ואת מעמדה של איראן כמובילת המאבק נגד ישראל מאידך. על-פי הכתוב, הציונים היו קרובים להגשים את מטרותיהם השטניות ולהתפשט בארצות המוסלמים תוך כדי שיתוף-פעולה עם המעצמות וניצול כניעותם של השליטים הערבים הראקציונרים. מול שילוש לא קדוש זה הוצגה המהפכה האסלאמית באיראן כאיום הגדול ביותר על ישראל, הואיל ושחרור פלסטין וקדם (ירושלים) היו לסמאותיה המרכזיות. לסיכום נקבע בהקדמה כי שלום ושלווה לא ייכוננו לעולם באזור כל עוד 'שורשי הגידול הסרטני הרצחני, הציונות, לא ייעקרו ויושמדו'. כמו כן הוזכרה בה שוב אמרתו של ח'מיני כי 'לו כל אחד מהמוסלמים בעולם היה שופך דלי מים על ישראל, היו הרוצחים הישראלים טובעים', שכוונתה היא כי חיסולה של ישראל אינו בלתי-אפשרי והוא תלוי ברצונם ובנחישותם של המוסלמים בלבד.⁴¹ אירוע חשוב אחר שביטא את עירוב המושגים 'יהודים' ו'ציונים' בשיח האיראני ואשר השתלב במאבק הפנימי בין הזרם השמרני לזה הרפורמיסטי על דרכה של איראן היה פרשת 'המרגלים היהודים' שהתחוללה במרס 1999. נראה כי מתוך רצון להכשיל את מגמת ההתקרבות לארצות-הברית שניסה להוביל הנשיא ח'אתמי הכריזו שירותי המודיעין של איראן, בגיבויו המלא של ח'אמנאי, על מעצרים של 13 יהודים משיראז ומאספהאן באשמת בגידה וריגול למען ישראל. כוונת המעצר היתה כנראה להעמיד את ח'אתמי במצב בלתי-אפשרי, שבו יאבד את אמינותו בעיני המערב אם יתמוך במעצר ובהאשמות המופרכות אך ימצא עצמו בעימות ישיר מול המנהיג אם יתנגד להם. בחירתו של המשטר ביהודים כקורבן למהלך פוליטי פנימי (ב'רשת', כביכול, אמנם נכללו גם כמה מוסלמים, אך הם הועמדו לדין רק לאחר הסערה הבין-לאומית שהתעוררה בעקבות הפרשה ועונשיהם היו פחותים מאלה שנגזרו על היהודים) מצביעה על גישה בסיסית עוינת ליהודים, ועל הנטייה הנפוצה בקרב חוגים אנטי-יהודיים להאשים כל יהודי באשר הוא בנאמנות כפולה ולזהות את היהודים עם 'האיום הציוני' על איראן. איראן דחתה את הביקורת שמתחו ארצות-הברית והקהילייה האירופית על המעצרים והגדירה אותה 'מניפולציה ציונית' של התקשורת העולמית.⁴²

40. ג'מהורי אסלאמי פרסם את הפרקים במרס 1994, ואטלאעאט - באוגוסט 1994 ובמהלך 1995. מצוטט בתוך: David Menashri, 'Iran', in: *Anti-Semitism Worldwide 1995/6*, Tel Aviv 1996, p. 198.

41. 'The Protocols of the Elders of Zion, An Iranian Perspective', MEMRI, Special Dispatch Series, 98 (June 2000).

42. Meir Litvak, 'Iran', in: Bruce Maddy-Weitzman (ed.), *The Middle East Contemporary Survey 2000*, Boulder, CO 2002, pp. 220-221; http://www.iran-press-service.com/articles_jews_arrested_1169923.html; http://www.iran-press-service.com/articles_jews_arrested_1669921.html. אף שכמה אנשי דת ואחדים מקלי התקשורת קראו להוציא להורג את הנאשמים, החליט בית-המשפט להטיל עונשי מאסר שונים על עשרת הנאשמים ששוורשו, כנראה בשל החשש מהביקורת הבין-לאומית נגד איראן.

האיבה לישראל משמשת את המשטר באיראן גם לצרכים יומיומיים, למשל כאמצעי להצדקת קווי מדיניות שנויים במחלוקת, ודוברים רבים בממסד הדתי נוהגים להטיל על ישראל אחריות לפעולות או להציגה כבעלת השפעה על תופעות ואירועים שונים המתרחשים באיראן אף ללא קשר ישיר לסכסוך הישראלי-ערבי. כך, למשל, בדרשה שנשא ב-4 באפריל 1998 נגע איתאללה אמאמי כאשאני בעקיפין בביקורת שנמתחה בממסד הדתי על כישוריו הלא-מרשימים של ח'אמנאי כמנהיג העליון של המהפכה, בקבעו כי הקשר ההדוק בין המנהיג ח'אמנאי לבין דוקטרינת 'ולאית פקיה' (שלטון איש הדת) הוא הסיבה לכך שהאימפריאליזם האמריקני והציונות תוקפים את איראן. איתאללה בכיר נורי המדאני, אחד משבעת אנשי הדת הבכירים ביותר בעיר הקדושה קום, פרסם קריאה לציבור להשתתף בבחירות למועצת המומחים, בהסבירו כי ההצבעה תכשיל את מאמצייהם של הציונות העולמית, של האויבים הפנימיים ושל הזרים הפועלים נגד איראן. כמו כן ניסו רבים מדוברי הזרם השמרני לתלות בישראל את מסע הרציחות שניהלו סוכני המשטר נגד אינטלקטואלים דיסידנטים בשלהי שנת 1998, אם כי בלא הצלחה יתרה. ח'אמנאי אף האשים את שירותי הביון של ישראל בניסיון לערער את היציבות הפנימית באיראן במהלך שנת 2003, בהטילו עליהם את האחריות למהומות הסטודנטים באותה שנה.⁴³

התנגדותה של ישראל להתחמשותה של איראן בנשק גרעיני תורמת אף היא לאחדות הדעים השוררת בקרב כל הזרמים בממסד הדתי באיראן בנושא היחס כלפי ישראל, גם משום שבעניין זה יש התאמה מוחלטת בין האינטרס הלאומי האיראני לבין הרטוריקה האידאולוגית. בעודם מכחישים כי לאיראן כוונה להתחמש בנשק מסוג זה מוחים דוברי כל הזרמים על צביעותה של ארצות-הברית, המתנגדת להתחמשותן של מדינות מוסלמיות בנשק זה ובה בעת מעלימה עין מפיתוחו בידי ישראל. דובר משרד החוץ האיראני, מחמד רוא אספי, טען ב-28 באפריל 2004 כי האשמותיה של ארצות-הברית, שלפיהן איראן שואפת להשיג נשק כזה, נועדו ליצור 'מסדרון ביטחון בעבור ישראל' ובעבור תוכניתה הגרעינית ולאיים בכך על האזור כולו. יתרה מזו, לדעת החוגים השמרניים, כוחות 'ההתנשאות העולמית' (שם קוד לארצות-הברית) ו'הציונות הבין-לאומית' נחושים לחסל את האסלאם, ומכאן שזכותה של איראן להגן על עצמה.⁴⁴

הסטייה הבולטת ממחויבותה האידאולוגית של איראן בסוגיית ישראל אירעה במהלך מלחמת איראן-עיראק, עת נקלע המשטר האסלאמי למצוקה קיומית בשל המחסור החמור בנשק ובחלקי חילוף שהצבא האיראני סבל ממנו בעקבות ניתוק היחסים עם ארצות-הברית. בשל חומרת המצב הסכים ח'מיני להתיר רכישת נשק מישראל בחשאי ובאמצעות צד שלישי.

43. רדיו טהראן, 4 באפריל 1998, 18 באוקטובר 1998; אירנ"א, 14 בדצמבר 1998; סלאם, 6 ביולי 1999; RFE/RL Iran Report, VII, 12 (29 March 2004)

44. אירנ"א, 27 בנובמבר 2003, 28 באפריל 2004; RFE/RL Iran Report, VI, 46 (17 November 2004); Nasser Hadian, 'Iran's Nuclear Program: Contexts and Debates', in: Geoffrey Kemp (ed.), *Iran's Bomb: American and Iranian Perspectives* (The Nixon Center, April 2004, www.nixoncenter.org), p. 5

צעד חריג זה הוצדק בתואנה שמצב החירום וצורך השעה מאפשרים לעקוף אפילו את חוקי הדת, ושהנשק נרכש באמצעות מתווכים, כך שמבחינה הלכתית טהורה לא נוצר לכאורה מגע ישיר בין האיראנים לבין הישראלים. עם זאת, בפומבי המשיכה איראן לתקוף את ישראל ואף לטעון כי היא תומכת בעיראק במלחמה.⁴⁵ מקרה יחיד זה הוא בבחינת היוצא מן הכלל המעיד על הכלל, שכן המשטר הסכים לחרוג ממדיניותו כלפי ישראל רק בשעה שחש כי נשקפת סכנה לעצם קיומו ולגורלה של המהפכה.

איראן והכחשת השואה: אנטישמיות ואנטי־ציונות

אחד הביטויים הבולטים ביותר לאיבה האידאולוגית שרוחשת איראן לישראל, איבה שמשולבות בה אנטי־ציונות ואנטישמיות, הוא השימוש הנפוץ בהכחשת השואה בקרב אנשי ממשל בכירים ובתקשורת האיראנית. בה בעת איראן מרבה להשוות בין הציונות לנאציזם ולהאשים את ישראל בהתנהגות גרועה מזו של הנאצים.

השואה נתפסת בשיח האסלאמי והערבי כבסיס התמיכה הבין־לאומית בהקמתה של ישראל מראשיתה ועד ימינו, מאחר שאין לה כל זכות קיום אחרת. לכן, ככל שגברה חשיבותה של השואה בשיח התרבותי והפוליטי המערבי כן גבר הצורך בהכחשתה בשיח האסלאמי והערבי כדי לשלול מישאל כל בסיס ללגיטימציה. השיטה הננקטת כדי לקעקע את הלגיטימציה הזאת היא פנייה לרגשות אנטי־יהודיים עמוקים באנטישמיות האירופית ובאנטישמיות המזרח־תיכונית החדשה, כדי להציג את ישראל כמדינה שאינה בוחלת באמצעים להשגת מטרותיה, שהן בעיקר סחיטת כספים מאירופה והשגת תמיכה בין־לאומית. כמו כן נועדה הכחשת השואה בשיח הפוליטי־אינטלקטואלי הערבי והאיראני לשמוט את הבסיס המוסרי־היסטורי שעליו עמדה הציונות בהציגה את הקמתה של ישראל כפתרון לעם היהודי הנרדף. מאחר שלשואה יש מקום מרכזי בזיכרון היהודי ואף בזהות היהודית, הרי הפרכתה נתפסת כניפוץ של כל המבנה הרעיוני וההיסטורי הרחב יותר שהשניים עומדים עליו. יתרה מזו, עצם מרכזיותו של זכרון השואה בזהות הישראלית הקשתה עוד יותר על העולם הערבי והמוסלמי לקבל את עובדת התרחשותה, מפני שפירוש הדבר היה לקבל את הזהות הישראלית או לפחות להעניק לה לגיטימציה מסוימת. הכחשת השואה נועדה גם לשלול מהיהודים את ההיסטוריה שלהם ואת כבודם העצמי כקורבנות, בהציגה את האירוע הטרגי והטראומטי ביותר בהיסטוריה היהודית כמעשה מרמה שפל. בהקשר האיראני משקפת ההכחשה שילוב של איבה ליהודים ושל איבה לציונות, מפני שכדי לקעקע את הלגיטימציה של הציונות משתמשת איראן באירוע בהיסטוריה היהודית שלא היה לו כל קשר לסכסוך באזור.⁴⁶

45. Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran*, pp. 269-270; סְהָרַב סְבָחָאני, תּוֹאפֵק

מְצֻלַחַת־אִמִּי: רֵאָבֵט אִירָאן וְאִסְרָאאִיל 1948-1988, לוס אנג'לס 1998, עמ' 315-319.

46. ביטוי בולט לאופי האינסטרומנטליסטי של הכחשת השואה באיראן כמכשיר פוליטי לניגוח הציונות הוא העובדה שעיתוני המשטר בשפה האנגלית, טהראן טיימס ופיהאן אינטרנשונל, הפונים לקהל הורים

ראוי לזכור כי מלחמת העולם השנייה אינה נתפסת בשיח האינטלקטואלי וההיסטורי בעולם הערבי ובאיראן כמלחמת בני אור בבני חושך. התפיסה הרווחת היא שזו היתה מלחמה שלא היה לערבים עניין ישיר בה, אך הם שנשאו בתוצאותיה עם נישולם של הפלסטינים מאדמתם. הקשרו המידי של נושא השואה בשיח האסלאמי והערבי הופך אפוא להיות הקמתה של מדינת ישראל ונסיונותיה להשיג לגיטימציה ולהתבסס. הציונות נתפסת כתנועה העושה שימוש ציני בשואה, ואף מואשמת בכך שהמציאה אותה לצורך הגשמת מטרותיה בתוך שהיא נוטעת ומטפחת רגשות אשם בעולם המערבי וסוחטת אותו מבחינה כספית ופסיכולוגית. כמו כן נפוצה הנטייה להשליך את הסמלים, המינוחים והאידאולוגיה של התנועה הנאצית על הציונות ועל ישראל ולהפכן מקורבן לפושע.⁴⁷

ואולם, אף שאיראן תומכת במכחישי שואה אירופים ומארחת אותם, יש כמה הבדלים מהותיים בין תופעת הכחשת השואה במערב לבין מאפייניה של תופעה זו באיראן. מכחישי השואה במערב משתייכים לשוליים הימניים הקיצוניים של המערכת הפוליטית. בדרך-כלל מדובר בגזענים המתעבים את היהודים ובקבוצות זרים אחרות באירופה, ובהם המהגרים המוסלמים. באיראן, לעומת זאת, ממלאים ראשי המדינה, ובראשם המנהיג העליון ח'אמנאי, תפקיד מפתח בהכחשת השואה, וגם התקשורת הרשמית גויסה למאמץ. לפיכך הפכה הכחשת השואה למדיניות רשמית באיראן, והציבור האיראני אינו נחשף לדעות אחרות ולשיח ההיסטורי המתנהל במערב בנושא זה.

מכחישי השואה במערב שואפים לשקם את תדמיתם השלילית של הנאציזם או של היטלר עצמו ולהעניק להם חזות מכובדת של מרכיב במאבק הפוליטי במדינותיהם. במזרח אירופה שואפים המכחישים לייפות את שיתוף-הפעולה של אישים ושל חוגים פוליטיים שונים עם הנאצים בזמן המלחמה, בנסותם לבנות עבר לאומי חלופי לעידן הקומוניסטי.⁴⁸ הדוברים האיראנים, לעומת זאת, אינם עוסקים בנאציזם כשהוא לעצמו ועיקר עניינם בעימות מול

הנמצא באיראן או לקוראים במערב, מרבים לעסוק בנושא. כאמור, ההנחה המובלעת באסטרטגיית ההכחשה היא שהשואה היא הבסיס לתמיכה המערבית בישראל, ולכן הפרכתה תקעקע את תמיכתו של המערב בישראל ותקל את המאבק האסלאמי בה.

⁴⁷ על שיח השואה בעולם הערבי ראו: Meir Litvak & Esther Webman, 'The Representation of the Holocaust in the Arab World', *Journal of Israeli History*, 23, 1 (Spring 2004), pp. 100-115; idem, 'Perceptions of the Holocaust in the Palestinian Public Discourse', *Israel Studies*, 8, 3 (Fall 2003), pp. 123-140

⁴⁸ על מכחישי השואה במערב ראו: יהודה באואר, 'תופעת ה"רוויזיוניזם" – הכחשת השואה ומשמעותה ההיסטורית', בתוך: ישראל גוטמן וגדעון גרייף (עורכים), *ההיסטוריוגרפיה של תקופת השואה*, ירושלים 1983, עמ' 571-580; Deborah Lipstadt, *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory*, New York 1993; Michael Shermer & Alex Grobman, *Denying History: Who Says the Holocaust Never Happened and Why Do They Say It*, Berkeley, CA 2000; Sara Rambiszewski, *The Final Lie: Holocaust Denial in Germany: A Second Generation Denier as a Test Case*, Tel Aviv 1996

ישראל והציונות. יתרה מזו, הם מגנים את הנאציזם כתופעה גזענית ומציגים עצמם כאנטי-נאצים.⁴⁹

האיבה המשותפת כלפי ישראל והיהודים אפשרה למכחישים הנאו-נאצים מהמערב ולאסלאמיסטים והאיראנים להתעלם מן המפריד ביניהם. בעבור האיראנים פירוש הדבר היה התעלמות מהמסרים הגזעניים של אנשי הימין הקיצוני האירופי. בדומה למכחישים האירופים נטו גם האיראנים לערוך רלטיביזציה של השואה ולהציג את מעשיהם של הנאצים ושל בעלות-הברית בתקופת מלחמת העולם השנייה כחמורים במידה שווה וכשווי-ערך מבחינה מוסרית. 'השקר הגדול' ו'מיתוס השואה' הם אך שניים מהביטויים שהתקשורת האיראנית משתמשת בהם כדי לתאר את השואה. התמה הנפוצה ביותר של הכחשת השואה בהקשר הישראלי הועלתה בנאום שנשא ח'אמנאי באפריל 2001 בכינוס של הפגנת סולידריות עם המאבק הפלסטיני. בנאומו קבע ח'אמנאי כי הציונים הפריזו בתיאור פשעיהם של הנאצים נגד היהודים באירופה כדי לגייס תמיכה בין-לאומית בהקמת הישות הציונית ב-1948 ובשנים שלאחר מכן וכדי להצדיק את פשעיהם שלהם נגד העם הפלסטיני. ח'אמנאי אף טען כי יש הוכחות לכך שמספר לא מבוטל של אלמנטים פליליים אירופים אולצו להגר לפלסטין בתור יהודים כחלק מאותה מזימה.⁵⁰

התקשורת האיראנית קשרה את 'מיתוס השואה' לברית אמריקנית-ישראלית שלדבריה ניצלה את המאבק המשותף באויב הנאצי בזמן המלחמה להשגת מטרות פוליטיות לא-מוסריות. כך למשל נטען שהססמה השקרית בדבר רצח שישה מיליון יהודים היתה התירוץ המגוחך שבאמצעותו הצליחו הציונים לשכנע את דעת הקהל בצורך להקים מדינה יהודית. לפי טענה זו, הציונים המציאו את השקר הזה כדי להציג את היהודים כקורבנות וכדי להצדיק באמצעותו את מעשי הרצח שלהם בעולם כולו, ובה בעת השתמשה בו ארצות-הברית כדי להרחיב את השפעתה כמעצמת-על המחפשת מושבות בעולם ובאירופה.⁵¹

טהראן טיימס, שהרבה לעסוק בהכחשת השואה, אמנם הודה – בסדרה בת שבעה מאמרים שהוקדשה להכחשת השואה – כי 'מחנה הריכוז אושוויץ' היה 'אתר של סבל אנושי נורא' וכי כ-150 אלף אסירים בני כל העמים נספו בו מ'סיבות שונות', בעיקר ממחלות, מתת-תזונה ומעבודת פרך. עם זאת, העיתון שלל את היותו של המחנה אתר השמדה של יהודים. לו היה הדבר נכון, טען מחבר הסדרה, יונס גרמאיה, 'הרי שאף לא יהודי אחד היה ניצל, בעוד זכרונותיהם של אסירי אושוויץ לשעבר ממלאים ספריות שלמות'. לטענתו, 'ניצולים מקצועיים' אלה, כגון 'הארכי-שקרן' אלי ויזל, המציגים עצמם כעדים ל'שואה', הם הוכחה חיה לכך שהשמדה כביכול של היהודים לא אירעה כלל. העיתון אף גינה את ניצולי השואה

49. ראו להלן את ההשוואות הרבות שדוברים איראנים עורכים בין הציונים לנאצים, המעידות כי האיראנים רואים עצמם כאנטי-נאצים.

50. אירב"א, 6 במרס 2000, 24 באפריל 2001.

51. ג'מהורי אסלאמי, 14 בינואר 1999; כיהאן אינטרנשונל, 19 בינואר 1998; כיהאן, 13 ביוני 2002.

שהעידו במשפטיהם של פושעי מלחמה, בתארו אותם כ'רמאים יהודים' וכ'שקרנים' הנוסעים ממשפט למשפט וממסיבת עיתונאים אחת לאחרת ללא כל חשש שייחשפו. בה בעת דחה טהראן טיימס את ההודאות שמסרו מפקדי מחנות ההשמדה במשפטי המלחמה השונים, בטענה כי אלה נסחטו מהם בעינויים קשים בידי חוקריהם הבריטים והיהודים.⁵²

העיתונות האיראנית גינתה פעמים רבות את 'הסחיטה' שישראל מפעילה כלפי המערב על יסוד 'השקר הגדול ביותר של המאה ה-20' ואת העברתם של סכומי עתק לישות הציונית, לקרוביהם של הקורבנות כביכול. לדברי כיהאן אינטרנשוונל, טענות 'חסרות בסיס אלה' הפכו את העם הגרמני לבן-ערובה במשך 50 שנה. בפרסום אחר ציין העיתון כי גרמנים רבים חשים גועל ואף תסכול עמוק על שהם נאלצים לשאת את נטל האשמה והבושה על פשעיהם כביכול של הנאצים. בה בעת התלונן טהראן טיימס כי בעוד גרמניה נאלצת לשלם בכל שנה מיליוני מרקים כפיצויים על פשעים שלטענת העיתון לא בוצעו כלל, היא מתחמקת מהחובה המוסרית לשלם פיצויים לאותם איראנים שנפגעו מגזים רעילים מתוצרת התעשייה הגרמנית, ששימשו את העיראקים כנשק במלחמתם נגד איראן.⁵³

איראן לא הסתפקה בביטויים של צער ושל הזדהות עם הגרמנים, אלא הרחיקה לכת יותר מכל מדינה ערבית אחרת בסיוע למכחישי שואה מערביים ובאירוחם. היא סייעה לממן את תחנת הרדיו האנטישמית 'רדיו אסלאם' של אחמד ראמי, שפעלה בשוודיה ועסקה רבות בהכחשת השואה, והעניקה מקלט מדיני לוולפגנג פרוהיליך וליורגן גראף, שהורשעו בבתי-משפט בארצותיהם בהכחשת השואה.⁵⁴ הביטוי הבולט ביותר לתמיכה אקטיבית במכחישי שואה היה הזמנתו של מכחיש השואה הצרפתי רוז'ה גארודי לאיראן במרס 1998, לאחר שהורשע בצרפת על-פי חוק גאיסו (Gayssot) משנת 1990 האוסר את הכחשת השואה. גארודי נועד עם מנהיגי המדינה ובראשם ח'אמנאי ועלי אכבר רפסנג'אני, ראש המועצה לקביעת אינטרס המדינה, שנחשב לאיש השני בהיררכיה השלטונית באיראן. הלה אף הגדיר את גארודי כאחד מגיבוריו של עולם האסלאם. במהלך הביקור קרא איתאללה אחמד ג'נתי, מזכיר מועצת שומרי החוקה, לתרגם את ספרו של גארודי לפרסית ולכל השפות האחרות של עולם האסלאם כדי להפיץ את המסר החשוב שבו. בנוגע לידיעות שגרסו כי יהודים קונים את עותקי הספר כדי להרחיקו מקהל הקוראים ציין ג'נתי כי מדובר בעסקה טובה לאנשי העסקים המוציאים אותו לאור. איראן גם סייעה לגארודי לשלם חלק מהקנס

52. טהראן טיימס, 25 ו-29 בינואר 2001, 1, 13, 17 ו-19 בפברואר 2001.

53. כיהאן אינטרנשוונל, 9 בדצמבר 1999, 6 במרס 2000; טהראן טיימס, 12 באפריל 2000.

54. מעריב, 22 בנובמבר 1997; הטלוויזיה האיראנית, 4 בדצמבר 1999 (Esther Webman; (FBIS-DR) & Sara Rembiszewski, 'The Unholy Alliance Between Muslim Fundamentalists and Holocaust Deniers', Institute for the Study of Racism and anti-Semitism: Occasional Paper, October 1993; Anti-Defamation League, 'Western Deniers in the Middle East', http://www.adl.org/holocaust/Denial_ME/western_deniers.asp

שהוטל עליו בצרפת.⁵⁵ נוסף על כך נראה שאיראן מילאה תפקיד מאחורי הקלעים בניסיון לכנס ועידה בין-לאומית של מכחישי שואה בביירות בשנת 2001.⁵⁶ בדומה למכחישי שואה אחרים בעולם הערבי, גם האיראנים משתמשים לעתים קרובות בטיעונים הסותרים אלה את אלה. כך, למשל, הם מכחישים את התרחשותה של השואה ובה בעת מאשימים את הציונים בשיתוף-פעולה עם הנאצים בהשמדת היהודים באירופה בזמן המלחמה. ח'ג'ת אל-אסלאם מהדי כרובי, יושב-הראש הקודם של המג'לס (הפרלמנט), שנחשב כאמור לאחד מתומכי הרפורמה באיראן, הצהיר למשל כי הרצח של יהודים חפים מפשע בגרמניה היה תוצאה של מזימה ציונית וכי דוד בן-גוריון עצמו היה מעורב אישית בהסגרתם של 40 אלף יהודים לנאצים. טהראן טיימס, שהתמחה כאמור בהכחשת השואה, הדגיש את פעילות הלובי הציוני בסיוע לנאצים ושילב בהאשמותיו מוטיבים חברתיים, בקבעו שהיהודים העניים הוסגרו לגרמנים בעוד הציונים והיהודים הקפיטליסטים לא נפגעו כלל.⁵⁷ השימוש בהכחשת השואה כאמצעי לדה-לגיטימציה של ישראל ניכר גם בהשוואות הרבות שערכו מנהיגים איראנים בין הציונות לבין הנאציזם ובין מעשיה של ישראל לפשעיהם של הנאצים, ובשימוש בביטויים ציון-נאציים כדי לתאר את ישראל. בדרשה שנשא ביום ירושלים' ב-23 בינואר 1998 גינה רפסנג'אני, המתגאה במומחיותו בנושא היהודים, את מעשיה של ישראל וטען כי הם גרועים יותר מפשעי הנאצים. לפי חישוביו, הנאצים השמידו לא יותר מ-200 אלף יהודים ואילו הציונים הרגו יותר ממיליון פלסטינים וגירשו מיליון נוספים. כמו כן השווה רפסנג'אני את האידאולוגיה הציונית, הרואה ביהודים 'גזע ייחודי ועליון', לאמונתו הוזה של היטלר בדבר עליונותה של האומה הגרמנית וקבע כי 'שני הזרמים הנאצי [והציוני] הגזעני התנגשו זה בזה' בזמן המלחמה.⁵⁸ ההשוואה לנאצים נועדה כנראה להשפיל את היהודים בשלילת מעמדם כקורבנות ובהשוואתם לצורריהם הגדולים ביותר, ובעיקר להראות כי סופן של הציונות ושל ישראל יהיה כסופם של הנאצים. כך הסביר רפסנג'אני כי בדומה לנוכחותם של הנאצים בצרפת, גם מדינת ישראל אינה לגיטימית, ולפיכך המאבק נגדה וזה מבחינה מוסרית למאבק בנאצים. מוחסן רזאי, מזכיר המועצה רבת-ההשפעה לקביעת אינטרס המדינה ומייסד הארגון האנטי-ציוני הבין-לאומי באיראן, היה בוטה לא פחות כשהצהיר כי

55. רסאלת, 13 בינואר 1998; ג'מהורי אסלאמי, 14 בינואר 1998; כיהאן אינטרנשונל, 17 בינואר, 19 בפברואר ו-20 באפריל 1998; רדיו איראן, 23 ו-30 בינואר 1998, 6 במרס 1998 (BBC-SWB); אירב"א, 19 בפברואר ו-20 באפריל 1998.

56. <http://www.radioislam.org/revisionism/confer-beiru/010303asshafir.html>; <http://www.us-israel.org/jsource/anti-semitism/trend2001.html>

57. הטלוויזיה האיראנית, 1 ו-5 באוקטובר 2000; טהראן טיימס, 7 במאי 2000; אירב"א, 24 באפריל 2001; כיהאן, 13 ביוני 2002. אירב"א, 14 באוגוסט 2000, אף אימצה את טענותיהם של יהודים חרדים אנטי-ציונים שלפיהן 'הציונים הפקירו את היהודים הדתיים בשואה', אותה שואה שאת קיומה היא הכחישה בהודמנות אחרות.

58. רדיו איראן, 23 בינואר 1998 (BBC-SWB); הטלוויזיה האיראנית, 23 בפברואר 2002 (BBC-SWB); איראן, 27 באפריל 2003; טהראן טיימס, 18 במאי 2004.

סופה של הציונות יהיה כסופם של הנאציזם והאפרטהייד בדרום אפריקה, כלומר תבוסה וחורבן.⁵⁹

איראן ותהליך השלום במזרח התיכון

מתוך נקודת המוצא שתוארה לעיל התנגדה איראן נחרצות לתהליך השלום בין ישראל לערבים בכלל ובניה לבין הפלסטינים בפרט. בהקשר הזה ייתכן כי לשיקולים האידאולוגיים נוספו גם מניעים פרגמטיים. כך לדוגמה הסבירו פרשנים ערבים כי אחד הגורמים להתנגדותה של איראן לתהליך השלום היה חששה כי בעקבות התפייסות עם ישראל תופנה תשומת לבו של העולם הערבי לאיראן עצמה ולפעולותיה, ובהן במיוחד השתלטותה על שלושה איים בעלי חשיבות אסטרטגית במפרץ הפרסי שהיו בריבונותה של אבו דאבי – פעולה שהיתה עלולה לעורר התנגדות כלפיה בשל חששם של הערבים מהגמוניה איראנית במפרץ.⁶⁰ כמו כן, סביר להניח כי בשל עוינותה הבסיסית לישראל קינן באיראן החשש שתהליך השלום יאפשר לישראל להעמיק את חדירתה לעולם הערבי ולהוות, בראייה האיראנית, איום על איראן עצמה. ח'מיני עצמו גינה את הסכמי קמפ־דיוויד שנחתמו בין ישראל למצרים ב־1978, בטענה שהם עלולים להגדיל את תאבון ההתפשטות של ישראל ולהביא להעברתן של ערי הקודש מכה ומדינה שבחג'אז משליטת המוסלמים לשליטת היהודים. הוא שלל את הטיעון שהסכמים עם ישראל מביאים לנסיגתה משטחים ערביים כבושים, בקבעו כי כל הסכם כזה מכיר למעשה בכיבוש הבלתי־חוקי של אדמות המוסלמים מ־1948 ומעניק לגיטימציה למעשי הטבח שישראל ביצעה בפלסטינים.⁶¹ עוד בראשית שנות השמונים קראה איראן רחוב בטהראן על שמו של ח'אלד אסלאמבולי, רוצחו של הנשיא המצרי אנור סאדאת שהוקע כבוגד על שהעניק מקלט מדיני לשאה המודח ועל שחתם על הסכם שלום עם ישראל. במהלך השנים שלאחר מכן סירבה איראן לשנות את שמו של הרחוב ובכך הכשילה את חידוש יחסיה הדיפלומטיים עם מצרים.⁶²

בשנות התשעים יצאה איראן בתוקף נגד ההסכמים בין ישראל לאש"ף, בהגדירה אותם מזימה ובגידה בזכויות הפלסטיניות והערביות הגזולות ואת ערפאת 'בוגד שפל אשר הוריד את עצמו למדרגה הנמוכה ביותר'.⁶³ איראן הזהירה את ארצות ערב מפני ההשלכות הפוליטיות, הכלכליות, התרבותיות והחברתיות ההרסניות שיהיו ליצירת קשרים בינן לבין ישראל,

59. לה פיגארו, 12 בספטמבר 1994 (FBIS-DR); רדיו איראן, 16 בנובמבר 2000 (FBIS-DR); איראן, 27 באפריל 2003.

60. אל־שראע, 24 פברואר 1997.

61. ח'מיני, אל־קצ'יה אל־פלסטיניה פי כלאם אל־אמאם אל־ח'מיני, עמ' 158, 164-168, 170, 174.

62. Litvak, 'Iran' (above note 42), pp. 232-233.

63. *Iran Weekly Press Digest*, 31 October-6 November 1998; אל־ח'יאַת, 26 ביוני 2000.

וקראה לפלסטינים לחזור למאבק בנשק כדי לשחרר את ארצם במקום לתלות את תקוותיהם במשא-ומתן. העולם הערבי, היא טענה, אינו צריך לנסות ולרצות את הציונים ואת נותני חסותם בווינגטון. תחת זאת על המנהיגים הערבים לבטוח בתמיכת העולם המוסלמי אם רצונם למחות את ישראל ממפת המזרח התיכון. ישראל היא non-entity, קבע כיהאן אינטרנשוניל, ולפיכך תהיה זו תמימות מוחלטת מצד הערבים להתייחס אליה על-פי אותו קנה-מידה שלפיו הם מתייחסים לשאר המדינות. המסקנה היא שהשמדתה אינה משימה בלתי-אפשרית. אפילו הנשיא מחמד ח'אתמי, המתון לכאורה (ראו בהמשך), גינה את ועידת הפסגה שנערכה בקמפ-דיוויד ביוני 2000 בהשתתפות ראש ממשלת ישראל דאז אהוד ברק ויושב-ראש הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת, בטענה כי זו התעלמה משורש הבעיה, כלומר 'עצם קיומה של ישראל' ועקירתם של הפלסטינים.⁶⁴

נוסף על כך הפכה איראן למעניקת החסות החשובה ביותר של ארגון הג'האד האסלאמי הפלסטיני מאז היווסדו ב-1984. מייסד הארגון, פתחי שקאקי, אף ראה בח'מיני את המנהיג האסלאמי הדגול בדורו מכיוון שהיה הראשון שהבין את חשיבותה של בעיית פלסטין בעבור העולם האסלאמי כולו.⁶⁵ בעקבות גירושם של 415 פעילי החמאס והג'האד האסלאמי מישראל ללבנון ב-1993 החלה איראן להגיש סיוע כספי ולוגיסטי גם לארגון החמאס. מנהיג החמאס, אחמד יאסין, אף ביקר באיראן במאי 1998 והתקבל בקרב מנהיגי המדינה. לדברי התקשורת הערבית חתמו איראן והחמאס על 'ברית אסטרטגית' ביניהם, אף שזה האחרון היה מסויג יותר ביחסו לאופיו השיעי של משטר המהפכה באיראן.⁶⁶

לעומת ביקורתה על 'הגישה המתרפסת' שהפגינו ארצות ערב כלפי ישראל היללה איראן את מלחמת הקודש שניהלו נגדה הארגונים האסלאמיים כדוגמת הג'האד האסלאמי, חמאס וחזבאללה, בהציגה אותה כתשובה הנכונה למדיניותה של ישראל. איראן מילאה תפקיד מפתח בהקמתו של ארגון החזבאללה בלבנון ב-1982, לאחר פלישתה של ישראל לשם, וסייעה לו באימון אנשיו, בהשגת אמצעי לוחמה ובכסף במהלך כל שנות מאבקו בנוכחות הישראלית בדרום לבנון.⁶⁷ אין תמה אפוא שאת הנסיגה החד-צדדית של ישראל מלבנון במאי 2000 הציגה איראן כהישג לקו המדיני-אסטרטגי שבו דגלה שנים רבות, וכניצחון גדול לתנועה האסלאמית העולמית ולכל אלה המאמינים במאבק בנשק באויב הציוני. לדברי ח'אמנאי, הנסיגה הוכיחה כי הפתרון היחיד ל'מעשי הזוועה של הגזלנים הציונים' נמצא

64. טהראן טיימס, 2 ו-12 בינואר 2000; רסאלת וג'מהורי אסלאמי, 11 בינואר 2000 (DR); אירנ"א, 19 בינואר 2000; כיהאן אינטרנשוניל, 22 בפברואר ו-15 במאי 2000.

65. Meir Hatina, *Islam and Salvation in Palestine*, Tel Aviv 2001, pp. 24, 28, 53-57, 111, 113.

66. Reuven Paz, 'From Tehran to Beirut to Jerusalem: Iran and Hizballah in the Palestinian Uprising', *The Washington Institute for Near Eastern Policy: PeaceWatch*, 313 (26 March 2001); אל-יוטן אל-ערבי, 22 במאי 1998.

67. על יחסי איראן וחזבאללה ראו: שמעון שפירא, חזבאללה בין איראן ללבנון, תל-אביב 2000, עמ' 77 ואילך.

ב'הגיון המאבק, הג'האד וההקרבה'. ג'מהורי אסלאמי קרא לכל המשטרים הערביים שביקרו בעבר את גישתה החד-משמעית של איראן בלבנון להכות על חטא על גישתם הפייסנית והבוגדנית.⁶⁸

בהדגישה את הצורך להפיק את לקחי הניצחון האסלאמי בלבנון וליישם בזירה הפלסטינית תקפה איראן את התכנסותם של המנהיגים הישראלים, האמריקנים והפלסטינים בוועידת קמפ־דיוויד במאי-יוני 2000 והגדירה אותה כ'מכירתו של העניין הפלסטיני'. מאותה סיבה הביעה איראן את קורת רוחה מכשלון המשא-ומתן ומפרוץ העימות בין הפלסטינים לישראל בספטמבר 2000, בראותה בכך אירוע המצדיק את הקו האנטי-ישראלי שנקטה מאז המהפכה. עוד במהלך המשא-ומתן בין ישראל לפלסטינים בקמפ־דיוויד התנבא ח'אמנאי כי כל ניסיון לפשרה בין שני הצדדים עתיד להיכשל בשל התנגדותם של נאמני האסלאם. ישראל היא ישות פיקטיבית ופסולה, הוא קבע, ולכן היא עתידה להיעלם ואילו מאמיני כל הדתות יוכלו לחיות בשלום בפלסטין. בתום הפסגה הצהיר ח'אמנאי, שקבע את הקו הכללי של התגובה האיראנית, כי הדרך היחידה לפתור את המשבר במזרח התיכון היא להרוס את המשטר הציוני, שהוא שורש המשבר והסיבה לקיומו. ח'אמנאי אף תיאר את הסוגיה הפלסטינית כבעיה החשובה ביותר שעל העולם המוסלמי להתמודד עמה, וטען כי רבות מבעיותיו של העולם המוסלמי נובעות מנוכחותו של 'גידול הסרטני של המשטר הציוני' בלב האסלאם. ברבות מהתבטאויותיו הביע ח'אמנאי את האמונה כי חיסולה של ישראל הוא כורח היסטורי בלתי-נמנע, ורבים מבכירי הממשל החרו החזיקו אחריו.⁶⁹ לימים הסלים ח'אמנאי את הצהרותיו נגד ישראל בהציגו את 'הכבוד, העוצמה, האחדות והאינטרס הלאומי של איראן' כתלויים בעמידתה מול אותו 'גידול סרטני'. בכך למעשה העלה את שאלת העימות מול ישראל מהמישור האידיאולוגי הטהור לרמה של אינטרס לאומי איראני ושל עניין קיומי מבחינת המהפכה האיראנית עצמה.⁷⁰

איראן ניצלה את העימות הישראלי-פלסטיני כדי להציג עצמה כמגינתם הקרובה ביותר של הפלסטינים, בגנותה את 'אדישותם' של הממשלים הערביים לנוכח סבלם של הפלסטינים. נוסף על הסיוע שהגישה לארגונים הפלסטיניים האסלאמיים, הג'האד האסלאמי והחמאס, דאגה איראן להסתתם של עשרות פצועים פלסטינים לטיפול בבתי-חולים באיראן. ח'אמנאי קרא לאזרחי איראן לתרום מכספם כדי לסייע לפלסטינים, והאיתאללה הבכיר פאזל לנכראני התיר להקצות כספי צדקה לתמיכה במאבק הפלסטיני. במהלך אירועי 'יום ירושלים' ב-22 בדצמבר 2000 הכריז מפקד משמרות המהפכה, הגנרל יחיא רחים צ'פוי, כי איראן נמצאת

68. אירנ'א, 25 במאי 2000; הטלוויזיה האיראנית, 24, 28 במאי ו-3 ביוני 2000 (BBC-SWB); איראן ניוז, 24 במאי 2000; ג'מהורי אסלאמי, 1 ביוני 2000.

69. אירנ'א, 24 ביוני 2000; הטלוויזיה האיראנית, 4 באוקטובר 2000 (BBC-SWB), 5 באוקטובר 2000 (FBIS-DR); רדיו טהראן, 20 באוקטובר 2000 (FBIS-DR); Radio Free Europe/Radio Liberty [RFE/RL], Iran Report, III, 38 (9 October 2000); Ibid., VI, 47 (8 December 2003).

70. רדיו טהראן, 31 בדצמבר 2001 (FBIS-DR).

'במצב מלחמה לא צבאי עם המשטר הציוני'.⁷¹ במשאל דעת קהל שערך רדיו איראן בדצמבר 2003 (משאל המשקף את המסר שרצה המשטר להעביר ולפיקח אין לדעת מה מידת מהימנותו) הביעו 86.3 אחוז מהנשאלים את תמיכתם המלאה בפיוגועי ההתאבדות שמבצעים הארגונים האסלאמיים נגד ישראל.⁷²

איראן גינתה בחריפות את הריגתם של שני ראשי החמאס, אחמד יאסין ועבד אל-עזיז אל-רנטסי, בידי ישראל במרס ובאפריל 2004. ח'אמנאי צהיר כי 'דמו של יאסין' ירוה את עץ ההתנגדות האסלאמית וילבה את האש שעלתה מזעמו של העם הפלסטיני, בהזכירו שוב את תחזיתו כי סופה של ישראל להיכחד. בטקס לזכרו של יאסין שנערך ב-28 במרס 2004 הביע חג'ת אל-אסלאם מחמד חסן אח'תארי, המכהן כנציגו של ח'אמנאי, את תקוותו שהחמאס יחסל את ראש הממשלה הישראלי שרון וכי הדבר יביא לפרוץ מלחמת אזרחים בישראל, מלחמה שבה יהרגו הישראלים אלה את אלה. בעצרת לזכרם של יאסין ואל-רנטסי שיבחם סגן מפקד משמרות המהפכה, מחמד באקר ד'ו-אל-קדר, בהציגו אותם כ'בניו של האמאם ח'מיני', והתפאר כי האנתפאדה הפלסטינית פרצה בזכות המהפכה באיראן ובזכות עמידתה האיתנה נגד הציונות ונגד ארצות-הברית.⁷³

לעתים נקטה איראן קו קיצוני אף יותר מזה של החמאס הפלסטיני. כך למשל, כאשר הפסיק החמאס לתקופה מוגבלת את הפיוגועים בתוך ישראל בסוף 2001, קרא פרשן בעיתון ג'מהורי אסלאמי לתנועה להבין שעוצמתו של המאבק הפלסטיני נובעת מיכולתו לזרוע חרדה בישראל בכל שעה, וטען כי על הפלסטינים להבין שהדרך הטובה ביותר להגשמת מטרותיהם היא באמצעות ג'האד שיביא לחיסולה של ישראל.⁷⁴

קולות אחרים?

בחירתו של מחמד ח'אתמי לנשיאות במאי 1997 בישרה את הופעתו של קו פרגמטי ומתון יותר ביחסה של איראן לעולם שמחוץ לה. לכאורה היה אפשר להבחין בשינוי מסוים גם בגישתה של איראן כלפי ישראל בקרב הזרם הרפורמיסטי בממשל האיראני. כך למשל הצהיר ח'אתמי פעמים מספר כי איראן אמנם מתנגדת לתהליך השלום עם ישראל כפי שהתנהל בשנות התשעים, מפני שהיה מדובר ב'שלום חד-צדדי ולא אמיתי' שפעל לטובת ישראל בלבד. לטענתו, כל עניינו של תהליך זה היה בהבטחת המשך הגזלה הישראלית של

71. אירנ"א, 3 באוקטובר, 9, 21, 22 בדצמבר 2000; Iran Press Service, 6 באוקטובר 2000; רדיו טהראן, 9 בנובמבר 2000 (DR); הטלוויזיה האיראנית, 24 בדצמבר 2000 (DR).

72. RFE/RL, Iran Report, VI, 47 (8 December 2003).

73. אירנ"א, 28 במרס 2004; RFE/RL, Iran Report, VII, 12 (29 March 2004); איסנ"א, 20 באפריל 2004; אירנ"א, 23 באפריל 2004.

74. ג'מהורי אסלאמי, 26 בדצמבר 2001.

פלסטין ולא בהבטחת 'הזכויות החוקיות של כל הפלסטינים'. עם זאת, הוא הדגיש כי אין לאיראן עניין להתערב בנושא וכי היא לא תתנכל להסכם שלום שיהיה מקובל על שני הצדדים. דברים דומים השמיע גם חסן רוחאני, מזכיר מועצת ההגנה העליונה של איראן, הנחשב מקורב למנהיג העליון 'אמנא'י. אפילו רפסנג'אני הצהיר בנובמבר 2003 כי איראן אינה סבורה שיש להשליך את היהודים לים אלא שיהודים, מוסלמים ונוצרים צריכים להיות בדו-קיום.⁷⁵ ח'אתמי אף ניסה לנסח את מדיניותה של איראן במונחים חיוביים. הוא דיבר על תמיכתה של איראן 'בשלום בפלסטין לכל הפלסטינים, ערבים ולא ערבים, מוסלמים, נוצרים או יהודים', והבטיח שאם מאמצי השלום יהיו מקיפים ויועילו לכל הצדדים תשתף איראן פעולה עם מדינות העולם למען הגשמת שלום זה ולמען מחיקתם של טרור ואלימות נוספים.⁷⁶

עם זאת, בדיקה מדוקדקת יותר של מהות השלום שמציע ח'אתמי ושל הדרך שבה הוא מציע להגיע אליו מראה כי למעשה מדובר בניסוח מעודן יותר של התביעה לחסל את ישראל כמדינה ציונית יהודית. ראשית, ברבות מהצהרותיו בעניין השלום הגדיר ח'אתמי את ישראל כ'בעיה הקשה ביותר של העולם' וכ'אויבת הגדולה ביותר של האנושות'. במישור המעשי יותר הוא הרבה לדבר על ההכרח להשיב את כל הפליטים הפלסטינים לישראל ועל החובה לערוך משאל עם בקרב תושביה האמיתיים או המקוריים של פלסטין – מוסלמים, נוצרים ויהודים – שרק הוא יקבע את גורלה של הארץ. נראה שניסוח זה מוציא מהכלל את רוב תושביה היהודים של ישראל, שבאו לאחר תחילת 'הפלישה הציונית'. בהקשרים אחרים דיבר ח'אתמי על יהודים, מוסלמים ונוצרים שיחיו כולם באחוזה במדינה הפלסטינית. אין פירוש הדבר שהוא מקבל את רעיון השלום עם ישראל, אלא שהוא קורא להקמתה של מדינה בעלת רוב ערבי מוסלמי, שבה יותר ליהודים להתקיים כבני חסות במשטר מוסלמי נאור, כזה הקיים לתפיסתו באיראן. מתוך גישה זו הוא גם טרח להדגיש את שייכותם של היהודים באיראן לאומה האיראנית ואת הכבוד שהוא רוחש למנהגים שונים של הדת היהודית, בהבחינו ברורות בין היהדות לבין הציונות, הבזויה בעיניו.⁷⁷

הדוברים היחידים המבטאים גישה שונה באופן מהותי בעניין ישראל והסכסוך עמה הם כמה אנשי דת דיסידנטים, שהבולטים שבהם הם שר הפנים לשעבר חג'ת אל-אסלאם עבדאללה נורי ואיש הדת חג'ת אל-אסלאם מוחסן פֶּדְיֵוֹר. נורי, שנידון לחמש שנות מאסר בנובמבר 1999, בין השאר בגלל קריאתו לשקול מחדש את יחסה של איראן לישראל, הציג במשפטו

75. אירנ'א, 27 במאי ו'14 בדצמבר 1997; איראן ניוז, 5 באוגוסט 1997 (DR), מצוטט אצל Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran*, pp. 288-289; סוכנות הידיעות הגרמנית DPA, 13 בפברואר 2000; המשעהרנט, 29 בינואר 2002; רפסנג'אני לרדיו איראן, 21 בנובמבר 2003 (BBC-SWB).

76. אירנ'א, 3 בספטמבר 1998, 25 בספטמבר 2003, 9 בפברואר 2004 (BBC-SWB); Tele-Liban TV, Beirut, 14 May 2003 (BBC-SWB)

77. אירנ'א, 3 בספטמבר 1998, 9 בפברואר 2004; הטלוויזיה האיראנית, 29 באוקטובר 2002 (BBC-SWB); Tele-Liban TV, Beirut, 14 May 2003 (BBC-SWB)

מסכת שיקולים פרגמטיים להנמקת טענותיו, בהדגישו כי הוא מתנגד לישראל. נורי טען כי אל לה לאיראן להיות קנאית ביחסה לישראל יותר מן הפלסטינים והערבים, שלהם יש נגיעה ישירה לסכסוך. מה ההיגיון, שאל, המעניק לכל אחד את הזכות לדבר ולהחליט על פלסטין ועל גורלם של הפלסטינים בעוד להם עצמם אין זכות כזאת? האם יש היגיון בכך שאיראן מקיימת קשרים טובים עם מדינות הנושאות ונותנות עם ישראל, ואילו מי שמשמיע דעות כשלו באיראן עצמה מועמד לדין? אם מדינות ערב אינן מעוניינות במלחמה עם ישראל, באילו אמצעים צבאיים, פוליטיים וכלכליים רוצים האיראנים להילחם בה? מה הם מרוויחים מגישה זו פרט להאשמתם בתמיכה בטרור? המצב הנוכחי אינו אידאלי, הודה נורי, אך על איראן להכיר במציאות ולהימנע ממצב שבו, כלשון הפתגם האיראני, 'הקערה חמה יותר מהמרק' ('כַּאסֶה אַז אַש גַּרְמָתֶר'). לטענתו, אם הערבים והפלסטינים מוכנים לנהל משא-ומתן עם ישראל, איראן אינה צריכה לעמוד בדרכם. כלומר, נורי סבר כי גם בנושא מרכזי כמו האיבה לישראל יש לבחון מחדש את תפיסות היסוד של המשטר ולהתאימן למציאות המשתנה.⁷⁸

כדינור הרחיק לכת עוד יותר בגישתו העקרונית ליחס כלפי היהדות ולצורך בפרשנות מתקדמת יותר של הדת. בדיון פומבי עם הפילוסוף עבד אל-כרים סורוש גילה כדינור סובלנות והבנה כלפי היהדות יותר מן המקובל בקרב רוב אנשי הדת השיעים בימינו. יחסו מזכיר אולי תפיסות של פילוסופים מוסלמים מתקופות הוזהר של האסלאם, תקופות שבהן חשו המוסלמים בטוחים יותר בעצמם ובתרבותם ולכן גילו סובלנות והבנה רבה יותר ביחסם לאחרים. כדינור טען כי האמת של האסלאם אין פירושה השקר המוחלט של היהדות והנצרות, וכי אין כוונתה שהיהודים והנוצרים שחיו לפני האסלאם והלכו בעקבות דתם שגו וחסאו: הלוא גם הם זכו להדרכה אלוהית, ואחרי ככלות הכול גם הם מונותאיסטים ומאמינים ביום הדין. במישור המעשי יותר קבע כדינור כי אפילו הנביא מחמד ואמיר המאמינים עלי (אבי השיעה) ניהלו שיחות עם היהודים ועם אויבים אחרים של המוסלמים בזמנם ואף חתמו על הסכמים עםם. מדבריו אלה, הנסמכים על שני תקדימים כה נעלים בשיעה, ניתן להבין כי בעיניו הדבר לגיטימי גם כיום.⁷⁹ התבטאויות אחרות, שהביעו גישה מתונה יותר כלפי ישראל בעקבות הסכמי אוסלו שנחתמו בינה לבין אש"ף, נשמעו בעיקר מפי אקדמאים שאינם נמנים עם חוגי השלטון.⁸⁰

על רקע מרכזיותה של האיבה לישראל במדיניותה של איראן בולטת ביתר שאת חשיבתם השונה של נורי וכדינור, הנובעת קרוב לוודאי מפתיחותם ומנכונותם לבחון מחדש עקרונות בתורה השיעית המהפכנית בכללותה. העמדת השיקול הרציונלי-פרגמטי של האינטרס האיראני מול הדוגמות של המשטר מאפיינת את כלל חשיבתו של נורי גם בנוגע לשאלות

78. עבדאללה נורי, שוקראן אצלאת, טהראן 1999, עמ' 144-151, מצוטט אצל Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran*, pp. 294-295

79. סלאם, 8 בינואר 1998; המשהרי, 15 בנובמבר 1998.

80. Menashri, *Post-Revolutionary Politics in Iran*, pp. 292-293

המרכזיות האחרות שעמן מתמודדת המהפכה באיראן, כגון היחסים עם ארצות-הברית וחשיבותה של הנכונות לפתיחות פוליטית כצעד הכרחי להבטחת הישרדותו של המשטר האסלאמי לטווח הארוך. כדיור, שאינו מתחמק אף הוא מחשיבה רציונלית-פרגמטית, מעלה את סוגיית היחס לישראל לרמה גבוהה יותר של התחבטות אידאולוגית, בהפגינו פתיחות אינטלקטואלית רחבה בכל הנוגע לשאלות החירות והדמוקרטיה ובעיקר לצורך בחשיבה אסלאמית מחודשת שתאפשר להתמודד עם אתגרי העידן המודרני. גישתו הפתוחה יותר, הרואה בפלורליזם צורך דתי, וטענתו כי גישתו האנטי-דמוקרטית של המשטר באיראן תביא להרס הדת עצמה משתלבות עם גישתו הסובלנית יותר כלפי היהודים ועם יחסו השונה לישראל.

נורי וכדיור זוכים לאהדה רבה בציבור, בעיקר בקרב הצעירים באיראן. עם זאת, בזירה הפוליטית הם חסרי כוח ושניהם אף נידונו למאסר בשל דעותיהם. את הקו האידאולוגי והמדיני באיראן בכל הנוגע ליחסים עם ישראל קובעים אנשי הזרם המרכזי בראשותם של ח'אמנאי ורפסנג'אני, המחזיקים בדעות נוקשות ואנושיות פחות. יתרה מזו, נראה כי לפחות במישור הפומבי אין הבדל מהותי בין יחסם של אנשי הזרם הרפורמיסטי הממסדי לישראל לבין היחס שמפגינים כלפיה אנשי הזרם השמרני, בשונה מחילוקי הדעות השוררים ביניהם בנושאי פנים ואף בנושאי חוץ אחרים. כלומר, האליטה האיראנית השלטת היום מאוחדת בשיח הציבורי שהיא מנהלת בעניין ישראל. עם זאת, עצם נוכחותם בזירה של אישים כמו נורי וכדיור או של אינטלקטואלים שאינם שייכים לאליטה השלטת מצביעה על פוטנציאל השינוי הגלום בלב החשיבה הדתית השיעית, המתבטא בקשירת היחס לישראל לסוגיה הרחבה יותר של עתידו ומהותו של המשטר האסלאמי בכללותו ובהכרה בצורך בחשיבה אסלאמית מחודשת. כלומר, שינוי ביחסה של איראן לישראל דורש יותר משינוי טקטי במחשבה הפוליטית האיראנית. נראה כי רק חילופי אליטות ושינוי מהותי של הפרדיגמה האידאולוגית השלטת יאפשרו לחשיבה החלופית על ישראל לתפוס מקום מרכזי יותר במדיניותה של איראן בעתיד, אם כי נראה שהתהליך יהיה ארוך וממושך.